

De beleving van kasteelruïnes in Nederland

*Hoe beleven bezoekers
kasteelruïnes en wat zijn hun
wensen voor de toekomst?*

Michiel van Ginkel

Wijk bij Duurstede, september 2011



Nederlandse kastelenstichting

Markt 24
3961 BC Wijk bij Duurstede
T 0343 578 995
F 0343 591 403
E info@kastelen.nl
■ www.kastelen.nl
■ www.kastelenbeeldbank.nl

Serie NKS-rapporten, deel 8.
Onder redactie van F. Vogelzang.

In deze serie verschenen eerder:

- Deel 1 - Heden en verleden, *Religieuze herbestemming van kastelen en buitenplaatsen in Noord-Brabant*, Marloes Vrancken, juni 2009.
- Deel 2 - Beter beleven van erfgoed, *Een onderzoek naar de informatiebehoefte over kastelen*, Josephina Kuypers, Susanne Wiss, november 2009.
- Deel 3 - Een toekomst voor een verdwenen verleden, *Kasteelplaatsen in de Provincie Utrecht*, Ben Olde Meierink, Fred Vogelzang, april 2010.
- Deel 4 - Onbekend maakt onbemind, *Evaluatieonderzoek Meldpunt Bedreigde Kastelen*, Lisette Vos, april 2010.
- Deel 5 - 'Open de poort!', *De NKS als steunpunt voor provinciale kastelenstichtingen*, Joost Boomsma, Carmen Gierveld, Michiel Huisinga, Lienke Vendrik, april 2010.
- Deel 6 - Kastelen Herbestemd, *Kastelen en buitenplaatsen als instelling voor geestelijke gezondheidszorg*, Lisette Vos, oktober 2010.
- Deel 7 - Warning - Do (not) Enter, *De publieksontsluiting van kasteelruïnes in Nederland*, Vera Driessen, augustus 2010.
- Deel 8 - Vernietiging en wederopbouw, *Nederlandse kastelen en buitenplaatsen tijdens de tweede wereldoorlog*, Michiel van Ginkel, augustus 2011.

Omslag & rapportontwerp: Veronica Denis, Nika Grafische Vormgeving.
Vormgeving: Alphons te Beek.

© Nederlandse Kastelenstichting, Wijk bij Duurstede, september 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord	■	5
Samenvatting	■	7
1 Inleiding	■	11
2 Theoretisch kader	■	15
2.1 Erfgoed	■	16
2.2 Erfgoedbeleving	■	16
2.3 Reconstructie of consolidatie?	■	17
2.4 Economische drager	■	18
2.5 Authenticiteit	■	19
2.6 De omgang met ruïnes	■	20
2.7 Bezoekers van kasteelruïnes. Waarom komen ze?	■	22
3 Historische verkenning	■	25
3.1 Wijk bij Duurstede, Kasteel Duurstede	■	26
3.2 Santpoort, Kasteel Brederode	■	27
3.3 Schiedam, Mathenesse of Huis te Riviere	■	28
3.4 Voorhout, Slot Teylingen	■	29
3.5 Heusden, Kasteel Heusden	■	30
3.6 Valkenburg, Kasteel Valkenburg	■	31
3.7 Kessel, Kasteel Keverberg	■	32
4 Onderzoekresultaten	■	35
4.1 Wijk bij Duurstede, Kasteel Duurstede	■	37
4.2 Santpoort, Kasteel Brederode	■	39
4.3 Schiedam, Mathenesse of Huis te Riviere	■	42
4.4 Voorhout, Slot Teylingen	■	45
4.5 Heusden, Kasteel Heusden	■	48
4.6 Valkenburg, Kasteel Valkenburg	■	51
4.7 Kessel, Kasteel Keverberg	■	54
5 Mini case: Moet het object een functie krijgen?	■	57
6 Conclusie	■	61
7 Aanbevelingen voor de toekomst	■	65
Bronnen & Bijlagen	■	67
Literatuurlijst	■	68
Bijlagen	■	69
Topiclijst	■	69
Toekomstschetsen	■	70

Voorwoord

Gedurende tien weken stage bij de Nederlandse Kastelenstichting te Wijk bij Duurstede heb ik mij verdiept in erfgoed in Nederland, en specifiek in kasteelruïnes. Met de vraag hoe het publiek kasteelruïnes nu beleeft en wat datzelfde publiek in de toekomst graag zou willen zien veranderen (of niet!) in het achterhoofd ben ik aan de slag gegaan, en heb ik gepoogd een heldere uiteenzetting te maken van de verschillende beelden en wensen van de bezoekers aangaande kasteelruïnes in Nederland. Aan de hand van theorie, over onder meer het restauratievraagstuk (conserveren/reconstrueren), beleving van erfgoed, de tourist gaze van Urry en de ideeën van John Rushkin heb ik inzicht verkregen in de ontwikkelingen die thans spelen en van toepassing kunnen zijn op het te vormen beleid inzake de toekomst van Nederlands verleden.

Ik wil graag alle mensen die hebben meegeholpen aan de uitvoering van het onderzoek, dus de bezoekers, heel hartelijk danken voor de tijd die ze hebben willen steken in de toekomst van het Nederlandse erfgoed. Tevens wil ik ook graag de volgende personen bedanken die bij hebben gedragen aan de goede afloop van dit onderzoek en hun welwillendheid voor commentaar op de conceptversies en vragen tijdens het onderzoek, te weten Fred Vogelzang en Ben Olde Meierink, en niet te vergeten alle medewerkers van de Nederlandse Kastelenstichting.

Ook een woord van dank aan Jan Kamphuis van de Rijksgebouwendienst.

Michiel van Ginkel

Zeist, april 2011

Samenvatting



Kasteel Duurstede, foto Laurens Smals 2011.

In dit rapport bevat de uitkomsten van een onderzoek naar de beleving, waardering en wensen van bezoekers met betrekking tot kasteelruïnes in Nederland. Dit onderzoek, gedaan in opdracht van de Nederlandse Kastelenstichting en de Rijksgebouwendienst, sluit aan op het actueel debat over het toekomstige beleid voor kasteelruïnes in Nederland.

In het onderzoek is er aan de hand van een topiclijst die aan meer dan zestig bezoekers is voorgelegd, geprobeerd inzicht te krijgen in de beleving, waardering en wensen van bezoekers van zeven kasteelruïnes in Nederland. Deze ruïnes zijn geografisch verspreid over Nederland, liggen in verschillende ruimtelijke contexten en hebben een heel eigen karakter. Naast de topiclijst is aan de hand van archief- en literatuuronderzoek een theoretisch kader opgesteld dat als basis is gebruikt voor de hoofdvraag in dit onderzoek:

- *In hoeverre is de huidige waardering van de bezoekers ten aanzien van de bezochte kasteelruïne positief, en in hoeverre sluit deze waardering aan bij de wensen en verwachtingen die de bezoekers hebben?*

De vraag richt zich daarmee op een mogelijk verband tussen de waardering van en de verwachtingen die bezoekers hebben bij de onderzochte kasteelruïnes. De kasteelruïnes Duurstede in Wijk bij Duurstede, de ruïne van Brederode in Santpoort, Mathenesse of Huis te Riviere in Schiedam, Slot Teylingen te Voorhout, kasteel Heusden te Heusden, kasteel Valkenburg te Valkenburg en kasteel Keverberg te Kessel, zijn gekozen in overleg met de Nederlandse Kastelenstichting en bestrijken een grote variatie aan typen kasteelruïnes (zowel in afmetingen, locatie als wijze van presentatie).

De onderzoeksvragen

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn er drie deelvragen opgesteld.

- *1. In hoeverre hangt de huidige beleving van de kasteelruïne samen met de huidige conditie/entourage van de ruïne?*

Voor alle bezochte kasteelruïnes bestaat er een verband tussen de huidige beleving, en de conditie en entourage van de ruïne. Dit lijkt te komen doordat de bezoekers hun mening over en waardering van het object vrijwel direct aanpassen op het moment dat ze het object bezoeken. Het uiterlijk van de ruïne speelt daarbij een belangrijke rol. Brederode wordt door de bezoekers bijvoorbeeld positief beoordeeld, omdat er relatief veel muurwerk zichtbaar is en de toren te beklimmen is. Dat deze toren in de negentiende eeuw is gereconstrueerd maakt volgens de bezoekers niets uit, want juist die toren geeft de ruïne zijn uitstraling.

Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat reconstructie voor uitstraling zorgt. Dat is niet altijd het geval. Voor kasteel Heusden bijvoorbeeld geldt dat de in 1987 uitgevoerde reconstructie heeft gezorgd voor het zichtbaar maken van het kasteel, maar niet voor een goede sfeer.

De conditie van een kasteelruïne draagt niet altijd bij aan de beleving van de bezoekers. In Valkenburg bijvoorbeeld verkeert de kasteelruïne niet in heel goede conditie, maar is deze wel heel geliefd bij het publiek. Dat komt doordat er rekening is gehouden met de bezoekers. Zo wordt er een breed scala aan activiteiten georganiseerd en is er voor elk wat wils. Juist hierdoor zullen mensen een kasteelruïne mogelijk sneller positief waarderen: hij voldoet aan hun wensen en verwachtingen. Dit zal echter ook weer verschillend zijn per locatie.

- *2. In hoeverre voldoet de huidige ervaringsbeleving van de kasteelruïne aan de verwachting die de bezoekers hebben?*

Uit dit onderzoek blijkt dat er per kasteelruïne verschillen bestaan in de wensen en verwachtingen die de bezoekers hebben. Zo zouden bezoekers van Brederode en Duurstede graag wat willen drinken in de nabijheid van de ruïne, en zouden ze Duurstede ook wel eens van binnen willen zien.

Teylingen is, samen met Valkenburg, een van de weinige in dit onderzoek bezochte kasteelruïnes waar de bezoekers precies kregen wat ze verwachtten, wat onder meer te danken is aan een adequate informatievoorziening. Dat niet overal de presentatie van de ruïne zo goed op orde is bleek in Heusden, waar de bezoekers zich afvroegen waar de kasteelruïne eigenlijk was...

● 3. Verhoogt het toevoegen van een functie de aantrekkelijkheid van de kasteelruïne?

Met uitzondering van de bezoekers van kasteel Valkenburg waren de bezoekers het eens dat de ruïnes niet een specifieke functie moet krijgen. Mogelijke functies als horeca of sport, met klimmuren en abseilmogelijkheden zijn ongewenst.

Wat mensen graag zien is dat het kasteel gewoon te bezoeken valt, met een bescheiden gelegenheid is om wat te drinken en zonder verdere verplichting, zoals deelname aan een excursie of het huren van een hotelkamer etc. Een uitzondering is zoals hierboven gezegd Valkenburg, waar eigenlijk vele verschillende functies in de directe omgeving aanwezig zijn. De bezoekers blijken daar niet alleen voor de kasteelruïne te komen maar eerder voor de attractie van Valkenburg als stad.

Aan de hand van de deelvragen kan de hoofdvraag beantwoord worden.

De huidige waardering voor Brederode, Teylingen en Valkenburg is positief. Dit komt doordat de ruïnes veelal voldoen aan de verwachtingen die de bezoekers vooraf hebben en doordat de informatievoorziening (redelijk) op orde is. Mathenesse en Heusden bevinden zich onderin de waarderingsschaal, omdat er niets gedaan wordt met de kasteelruïnes. Mathenesse ligt verstopt achter een gemeentekantoor en Heusden is niet herkenbaar als kasteelruïne.

Voor kasteel Keverberg in Kessel staan er plannen op stapel. De gemeente wil het kasteel herbouwen. De nodige subsidies zijn al verkregen. Bezoekers in de omgeving van het kasteel hebben op zich geen probleem met de herbouwplannen, maar wel met de nieuwe functie van het kasteel, namelijk een hotel. Daardoor zou het kasteel niet meer gemakkelijk te bezoeken zijn, en dat is iets wat de bezoekers juist wel graag willen.

Duurstede blijkt een uitzondering. Ondanks dat de bezoekers het kasteel positief waarderen is het thans niet te bezoeken, en dat is waar het om draait: de bezoekers zouden het kasteel graag eens van binnen bekijken of door het luikje in de toren naar buiten kijken.

De waardering die bezoekers koppelen aan de bezochte kasteelruïne is dus afhankelijk van wat ze verwachten te gaan zien. Blijkt dat de ruïne helemaal niet aan de verwachting voldoet dan is de waardering vaak negatief, voldoet de kasteelruïne wel aan de verwachting dan is de beoordeling ook meteen positiever.

De waardering per kasteel

Kasteel Duurstede

Duurstede wordt over het algemeen positief gewaardeerd. De bezoekers zijn goed te spreken over de omgeving en de netheid. Aan de andere kant stelt het teleur dat het kasteel niet is opengesteld en er in de ruime omgeving niet iets te drinken was, viel de bezoekers tegen. Ook het dichtgegroeide landschapspark moet beter onderhouden worden.

Ruïne van Brederode

Brederode is de kasteelruïne bij uitstek als het gaat om populariteit. De bezoekers zijn zeer tevreden over de mogelijkheden, de staat en het feit dat ze de toren kunnen beklimmen, maar vonden het jammer dat ze nergens wat te drinken konden krijgen. Ook ergerden ze zich aan de satellietshotel die de beheerder aan de loopbrug van de voorburcht naar het kasteel had opgehangen. Dit doorbrak de sfeer van het kasteel en tastte de historische sensatie danig aan. Daarnaast zou wat meer informatie in de vorm van een (internationaal) boekje ook welkom zijn.

Mathenesse of Huis te Riviere

Mathenesse of Huis te Riviere wordt over het algemeen negatief beoordeeld. Dat komt door de ligging van het nieuwe stadskantoor ten opzichte van de ruïne. Verder was de ruïne erg vervuild, niet toegankelijk en ook absoluut niet aantrekkelijk voor publiek. De bezoekers opperden het kasteel dan maar te verplaatsen naar het tien meter verderop gelegen parkje, zodat het tenminste in het zicht stond. Daarnaast werd voorgesteld om de boven-

verdieping van de donjon te herstellen, zodat de ruïne een functie zou kunnen krijgen als een locatie voor feesten en partijen of als trouwzaaltje. Want dat is beter dan niets.

Slot Teylingen

Teylingen wordt samen met Valkenburg het meest positief beoordeeld. Teylingen wordt niet gezien als ruïne en zou dat ook niet mogen worden, daarvoor staat er teveel muurwerk fier overeind, zo vonden de bezoekers. Mocht er dan toch ontwikkeling nodig zijn van de ronde burcht, dan zou het een optie zijn om er weer een dak op te zetten en er voor de helft vloeren in te zetten, om zo het idee van de woontoren zichtbaar te maken. Jongere bezoekers zouden graag meer willen weten over het gebruik van Teylingen als filmset voor de tv-serie van Bassie en Adriaan eind jaren '80.

Kasteel Heusden

Het eerste wat de bezoekers van Heusden zich afvroegen was: is hier een kasteel dan? De ruïne was slecht aangegeven en verkeerde in een deplorabele staat: doordat het gereconstrueerde 'object' niet goed onderhouden wordt, was het er vies en onaantrekkelijk om rond te lopen. De bezoekers van Heusden, meegenomen naar de ruïne, waren van mening dat er nog wel wat van te maken viel, mits er meer opgemetseld zou worden en dat dan vervolgens zou begroeien met planten. Hierdoor zou de ruïne weer een ruïneuze uitstraling krijgen en de kwaliteit van de ruïne ten aanzien van de rest van Heusden toenemen.

Kasteel Valkenburg

Valkenburg wordt zeer positief door de bezoekers gewaardeerd. In principe is dit kasteel in zijn context goed geplaatst, maar wel erg toeristisch. De bezoekers komen niet specifiek voor de kasteelruïne, maar voor Valkenburg als geheel. De ruïne wordt gezien als attractie, terwijl de bezoekers van de andere kasteelruïnes dat juist absoluut niet willen. Mogelijk bestaat er dus ook nog een verschil in het soort bezoekers dat een bepaalde ruïne een bezoek brengt.

Kasteel Keverberg

De plannen van de gemeente Peel en Maas voor de herbouw van kasteel Keverberg zijn met gemengde gevoelens ontvangen. In principe zijn de bezoekers er niet tegen, maar ze zijn wel bang dat als het gebouw een functie zal krijgen, de mogelijkheid tot bezoeken (nog verder) zullen afnemen. Dat is juist wat ze niet willen. Voor de gemeente Peel en Maas is de economische kant van belang, maar vanuit de cultuurhistorie bezien zou het beter zijn in plaats van een hotel in Kasteel Keverberg, er een museum in te vestigen en dan met name een museum dat op de een of andere manier verbinding heeft met de historie van het kasteel.

1 ■ Inleiding



Ruïne van Brederode. Foto Jan Derwig, 2003.

De waardering van bezoekers van kasteelruïnes in Nederland. Dat is waar het in dit onderzoek om draait. Ruïnes lijken op de een of andere manier aantrekkingskracht hebben op mensen. Door die aantrekkingskracht kunnen mensen besluiten de ruïne te gaan bezoeken. Het kan gaan om een gepland en voorbereid bezoek, maar ook een onverwachte confrontatie tijdens een wandeling, waarbij men op een ruïne stuit. De vraag is wat mensen vinden van kasteelruïnes en wat ze er aan missen. Verschillende mensen zullen een verschillende visie hebben op hoe in de toekomst met de kasteelruïne dient te worden omgegaan. Bij het maken van beleid is het van belang met die verschillen rekening te houden. In het onderzoek van Vera Driessen,¹ is onderscheid gemaakt tussen bepaalde categorieën bezoekers: de romanticus, de kasteelkenner, de erfgoedliefhebber en de gewone man. Het ligt voor de hand dat deze verschillende soorten bezoekers een andere mening hebben over de toekomst van de ruïne.

1 Zie NKS-rapport nr. 7.

In het theoretisch kader wordt ingegaan op de belangstelling voor kasteelruïnes en hoe die zich in de tijd heeft ontwikkeld, in kunst, literatuur, fotografie en in tuinkunst. In de negentiende en twintigste eeuw zag men het belang van het behoud van erfgoed steeds vaker in. Er was een groeiend besef van historie. Daardoor heeft het belang voor behoud van erfgoed een hoge prioriteit gekregen.

Kasteelruïnes vragen doorlopend aandacht. Een ruïne is constant in verval, want weer, wind flora en soms fauna hebben invloed op het object. Om de achteruitgang tegen te gaan, worden er regelmatig consoliderende maatregelen getroffen, maar de vraag is of de uitgaven aan consolidatie ook niet anders gebruikt kunnen worden om tot behoud van de ruïne te komen. Een voorbeeld is het zoeken van een nieuwe (commerciële) functie voor de ruïne. Belangrijk is uiteraard wat bezoekers daar van vinden.

Dat het erfgoed behouden moet blijven, is vaak de eerste prioriteit, maar op welke manier? Moet het object als ruïne worden behouden of (deels) worden herbouwd? Willen de bezoekers zien hoe het kasteel er oorspronkelijk uitzag of waarderen ze juist de huidige situatie? Mag de ruïne verder achteruit gaan of moet de bestaande toestand worden gecontinueerd?

Als kader voor de vraaggesprekken is een hoofdvraag met enkele deelvragen opgesteld. In de hoofdvraag wordt gekeken naar de waardering van de bezoekers en in hoeverre deze waardering aansluit bij de wensen en verwachtingen die ze hebben met betrekking tot de kasteelruïne:

In hoeverre is de huidige waardering van de bezoekers ten aanzien van de bezochte kasteelruïne positief, en in hoeverre sluit deze waardering aan bij de wensen en verwachtingen die de bezoekers hebben?

De deelvragen luiden als volgt:

- 1. In hoeverre hangt de huidige beleving van de kasteelruïne samen met de huidige conditie/entourage van de ruïne?*
- 2. In hoeverre voldoet de huidige ervaringsbeleving van de kasteelruïne aan de verwachting die de bezoekers hebben?*
- 3. Verhoogt het toevoegen van een functie de aantrekkelijkheid van de kasteelruïne?*

Vera Driessen stelt aan de hand van een citaat van voormalig directeur van de Rijks-

dienst voor het Cultureel Erfgoed, Fons Asselbergs, dat ‘de belevingsfactor van een kasteelruïne door restauraties minder wordt’. Voor dit onderzoek is dat een belangrijke opmerking, want er kan een verschil bestaan tussen de beleving per type bezoekers en de mate waarin een kasteelruïne herbouwd is. Een vergelijking tussen een ruïne als Teylingen en Valkenburg kan daarop misschien meer licht werpen.

Een aanname is dat hoe meer er van een kasteelruïne overeind staat (ongeacht of dit origineel is of negentiende-eeuwse reconstructies betreft) hoe vaker mensen de ruïne positief waarderen. Op het moment dat er slechts enkele muurtjes over zijn, zullen bezoekers mogelijk minder positief zijn dan wanneer ze de mogelijkheid hebben een toren te beklimmen en vervolgens over een weids bollenveld kunnen uitkijken.

Het doel van dit onderzoek is het creëren van een fundament voor beleid met betrekking tot de omgang met kasteelruïnes (en ruïnes in het algemeen).

Als aanvulling op het reeds gedane onderzoek is er binnen het theoretisch kader een extra wetenschappelijke bijlage ingevoegd die zich specifiek richt op de motieven die bezoekers kunnen hebben om een specifieke locatie te bezoeken.

2 ■ Theoretisch kader



Luchtfoto van Mathenesse in 1959. Foto KLM Aerocarto.

Er is toenemende aandacht voor erfgoed in Nederland, wat blijkt uit groeiende bezoekersaantallen van erfgoedobjecten. Het gevolg zou kunnen zijn dat deze objecten schade oplopen, maar ook dat er door groeiende inkomsten nieuwe plannen kunnen worden uitgevoerd. Zo ook bij de kasteelruïnes in Nederland: het blijkt dat door die aandacht eigenaren de neiging krijgen iets met hun ruïnes te willen gaan doen, zelfs als de kasteelresten niet meer bovengronds zichtbaar zijn².

2 KNOB Bulletin, 2010.

2.1 Erfgoed

Wat is een ruïne nu eigenlijk? De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) hanteert de definitie: ‘een ruïne [is] een in onbruik geraakt bouwwerk, dat thans geen functie meer heeft en [dat] zichtbaar door de tand des tijds of door toedoen van de mens in verval geraakt is’.³ Sommige ruïnes worden niet als zodanig herkend. Een voorbeeld is kasteel Duurstede, dat vanwege de functie als horecagelegenheid, als kasteel wordt beschouwd. Ook is bij een ruïne vaak lang niet alles zichtbaar. Resten van bijgebouwen en voorburchten zijn soms nog ondergronds aanwezig.

3 Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, 2011.

Het vigerend overheidsbeleid betreffende kastelen is gebaseerd op de in 1991 uitgegeven ‘Uitgangspunten voor restauratie’, waarin gesteld wordt dat de overblijfselen van de kastelen moeten worden behouden ‘zoals de tand des tijds ze heeft achtergelaten’.⁴

4 KNOB Bulletin, 2010.

Aan de hand van de Nota Belvédère (1999) is de RCE bezig een richtinggevend document op te stellen over de omgang met kastelen en ruïnes en de bijbehorende terreinen. Hierin staat centraal dat de archeologische waarden zwaar dienen te wegen bij het beoordelen van herbouwplannen voor een kasteelruïne. Daarnaast moet een ruïne een ruïne blijven als deze een hoge cultuurhistorische waarde kent.

Hoe er moet worden omgegaan met een ruïne is mede afhankelijk van het maatschappelijk draagvlak en dat is geen constante. Wat het bezoekend publiek nu vindt, kan over tien jaar weer anders zijn. Wil de bezoeker authenticiteit of juist identiteit?⁵ Wanneer we de begrippen authenticiteit en identiteit in een grotere context willen plaatsen, moet er eerst gekeken worden naar cultureel erfgoed in het algemeen. Cultureel erfgoed is een van de belangrijkste redenen waarom mensen reizen: ze bezoeken de meest bekende overblijfselen uit het verleden, zoals de Acropolis, de Piramiden van Gizeh of het Colosseum te Rome.⁶ Erfgoed herstelt een gevoel van tijd, hoe de samenleving was in een periode die nu ver achter ons ligt, met alle veranderingen in bijvoorbeeld de dagelijkse gebruiken. Mensen hebben het verleden nodig om in het heden te kunnen overleven, al is de band met dat verleden per individu verschillend: ‘There are various degrees of personal attachment to the site or destination visited’.⁷

5 Nota Belvédère, 1999.

6 Tuan, 1977.

7 Lowenthal, 1975.

2.2 Erfgoedbeleving

In de literatuur wordt uitgegaan van een vierdeling, gebaseerd op de mate van beleving van het erfgoed. Deze vierdeling is gebaseerd op verschillende schaalniveaus, te weten globaal, nationaal, lokaal en persoonsgebonden. Uiteraard is er overlap tussen deze niveaus, waarbij met name de combinaties nationaal/lokaal en lokaal/persoonsgebonden van belang zijn. Voor de beleving van erfgoed is vooral de persoonsgebonden factor van belang, omdat een bepaalde vorm van erfgoed door de ene persoon geheel anders beleefd kan worden dan door een ander persoon.⁸ Ondanks dat wordt erfgoed steeds gezien als iets dat het verleden representeert en daarmee continuïteit en stabiliteit belichaamt. Lowenthal noemt dit ‘een soort comfort’.⁹ De vraag is echter of dat bij kasteelruïnes ook zo is. Weliswaar gaat het hier om het verleden, maar de stabiliteit ontbreekt. Meer speelt vergankelijkheid en zelfs actief verval een belangrijke rol, slechts tegen te houden door menselijk ingrijpen.

8 KNOB Bulletin, 2010.

9 Lowenthal, 1979.

10 Lowenthal, 1979.

Nostalgie blijkt één van de belangrijkste punten bij de beleving van erfgoed, aldus Lowenthal. Mensen zijn vooral op zoek naar hun roots en naar een verbinding met het verleden: het vormen van een historische identiteit. Deze zoektocht is ook geografisch omschreven, het gaat om het gebied waarin ze leven en/of geboren zijn.¹⁰ Veel van de historische overblijfselen in hun omgeving zijn onderhevig aan verval en afbraak. Ook dat verdwijnen kan aanleiding zijn tot gevoelens van nostalgie. Toch is er nog maar betrekkelijk weinig onderzoek gedaan naar persoonlijke aantrekking tot cultureel erfgoed, waarbij er een verband lijkt te bestaan met etniciteit, religie en regionale ontwikkeling.

Met die nostalgische inslag in het achterhoofd is het interessant te kijken hoe de ontwikkelingen gedurende de tijd zijn ontstaan, en in welke periode dat ongeveer is begonnen. Het blijkt dat Nederlanders vanaf het begin van de negentiende eeuw belangstelling kregen voor ‘ruïneuze’ gebouwen. Die kregen in de landschappelijke tuinmode, die aan het einde van de achttiende eeuw in zwang raakte, een actieve rol toebedeeld. Ruïnes worden in zulke tuinen geïncorporeerd of zelfs nieuw gebouwd. Zo’n vijftig jaar later begon de overheid in te zien dat ruïnes belangrijk waren, omdat ze een beeld gaven van de vaderlandse geschiedenis. Dat paste in het streven naar een eenheidsstaat, waarin ook aan een gezamenlijke identiteit werd gebouwd. Die moest geworteld worden in een gedeeld verleden.

2.3 Reconstructie of consolidatie?

Die overheidsbelangstelling voor kastelen leidde soms tot ingrijpende maatregelen. Zo werden de kastelen Brederode en De Haar ingrijpend onder handen genomen. Bij Brederode werd de oude structuur deels hersteld (*Ruïnes in Nederland* stelt dat 60% van het huidige metselwerk negentiende-eeuws is) en bij De Haar werd de ruïne door de architect Cuypers ‘scheppend gerestaureerd’. Cuypers ontwierp hier na onderzoek naar de bouwsporen, tekeningen en zeventiende- en achttiende-eeuwse kaarten én de bestaande, populaire ruïne een nieuw kasteel, in samenwerking met de eigenaren en Victor de Stuers.¹¹

11 Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1997.

Dat deze vorm van reconstrueren werd ook toen al als extreem ervaren. Mede hierdoor zijn verschillende ideeën ontstaan met betrekking tot het behoud van kasteelruïnes en komen dergelijke reconstructies niet veel meer voor, met uitzondering van de kastelen Heemstede (uitgebrand in 1987) en Nederhemert (zwaar beschadigd in 1944/45), die eind twintigste/begin eenentwintigste eeuw zijn gereconstrueerd. Lijnrecht hier tegenover staat bijvoorbeeld de opvatting van de negentiende-eeuwse Engelse kunstkenner John Ruskin: ‘iedere ingreep in de ruïne is er één te veel’. Het logische gevolg van zo’n conservatieve opstelling is dat de ruïne steeds verder verdwijnt. Daarom wordt vaker gezocht naar een tussenweg, waarbij de resten worden geconsolideerd.¹² Waar iedereen het er over eens is, is dat behoud van het oorspronkelijke materiaal vóór het vernieuwen ervan gaat. Kort maar krachtig: ‘behouden voor vernieuwen’.¹³ Toch komt het regelmatig voor, vooral bij bouwwerken die geen directe economische waarde meer hebben - zoals ruïnes - dat men nogal eens afwijkt van dit uitgangspunt.

12 De Jong, 2001.

13 Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1997.

Ook de tussenweg kent vele vormen. Gaat het om behoeden voor verder verval, om consolidatie van het bestaande muurwerk of zelfs om (gedeeltelijke) reconstructie? De opvattingen daarover wijzigen in de tijd. Dat is bijvoorbeeld zichtbaar aan de ingrepen aan de kerkruïne van Hoogelande of de Dubbele of Bollewerkspoort in Hulst. De inzet voor behoud van ruïnes is iets dat pas sinds de negentiende eeuw in zwang geraakt is.¹⁴ Bij regelmatig onderhoud is restauratie of reconstructie niet nodig en zouden we ook veel minder voor zulke keuzes gesteld worden. Bij die keuze speelt ook het begrip authenticiteit een rol.¹⁵

14 Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1997.

15 Löffler, 2005.

Daarnaast wordt vaak vergeten wat de expliciete functie van de ruïne is. Het is goed denkbaar dat de locatie aantrekkelijk is voor bezoekers als romantische ruïne. Reconstructie kan die aantrekkingskracht aantasten en de vraag is, of het vernieuwde object wel evenveel bezoekers trekt als de oude ruïne. Bovendien moeten eerst de kosten van restauratie worden terugverdiend. ‘A ruin cannot be restored, in the sense of taken back to its original state’.¹⁶ Hoe uitgebreid de documentatie ook is van het verdwenen kasteel, de informatie zal nooit compleet zijn en dus zal de reconstructie altijd een benadering van de oorspronkelijke situatie blijven. Bovendien ontwikkelen gebouwen zich in de loop van de tijd. Dat patina kan niet worden aangebracht. Bij reconstructie is er nog een grote inperking: er moet worden gekozen voor een bepaald moment in de tijd dat wordt hersteld.¹⁷ Een beter uitgangspunt dan kiezen voor een willekeurige reconstructie is uitgaan van authenticiteit en ‘archeologische waarheid’. Leidend is dan wat er aanwezig is aan authentieke restanten en archeologische vondsten. Probeer die zoveel mogelijk te behouden. Dat is de beste manier om het oorspronkelijke erfgoed te beschermen.

16 Ashurst, 2007.

17 Löffler, 2005.

2.4 Economische drager

Dat er anno 2011 nog redelijk wat kasteelruïnes te vinden zijn in Nederland heeft niet alleen te maken met de interesse in het verleden en nostalgie. Sommige ruïnes spelen ook een rol in de lokale economie.¹⁸ In Nederland lijkt men zich niet altijd bewust van het economisch nut van kasteelruïnes, terwijl dit juist kan bijdragen aan het behoud of de ontwikkeling van de ruïnes.

18 Graham, 2000.

Een punt dat dan vervolgens aansluit bij de bovengenoemde punten is dat ‘preservation and restoration freezes artefacts in time whereas previously they had been constantly changing’¹⁹ ofwel juist door het restaureren of conserveren van een kasteelruïne zet je de ontwikkeling stop in de tijd. Je kunt je afvragen in hoeverre dat het economisch belang schaadt; zeker omdat erfgoed over het algemeen een belangrijke toeristische trekpleister is en er door aanpassingen misschien minder bezoekers en dus minder inkomsten komen.

19 Graham, 2000.

De kasteelruïne van Valkenburg is een belangrijke trekpleister is, maar is het economisch rendabel de resten te onderhouden? ‘Sustainability has three basic conditions: all heritage resources are renewable because they can be continuously reinterpreted; non-renewable artefacts must be kept and not replaced with replicas; the rates of pollution emission associated with heritage tourism should not exceed the capacity of the environment’.²⁰ Veel bezoekers zorgen voor veel inkomsten, maar ook veel slijtage. Daarin moet een evenwicht worden gezocht.²¹

20 Graham, 2000.

21 Graham, 2000.

Voor een gemeente of plaats waar de ruïne staat kan de ruïne een handelsmerk vormen, een symbool en een trekpleister. Dat zorgt voor meer inkomsten, in de bredere lokale economie en daarmee is het van belang dat er ook breed draagvlak is voor het behoud van de ruïne. Ook in sociaal opzicht kan een ruïne een rol spelen, een identiteitsdrager voor de gemeenschap maar ook letterlijk, als plek van samenkomst, van culturele en sociale activiteiten.

De ruïne en de directe historische omgeving kunnen ook als inspiratiebron en uitgangspunt werken voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen als herinrichting en herstructurering van de omliggende wijken. Om zo’n rol te kunnen spelen, moet de ruïne leven in het bewustzijn van de omwonenden. In Voorhout lijkt dat gelukt: in 2006 zijn de gemeenten Sassenheim, Warmond en Voorhout samengevoegd tot de gemeente Teylingen, met als gevolg dat het slot Teylingen meer naamsbekendheid kreeg en daardoor mogelijk mensen een bezoek zullen brengen aan de ruïne. Dat zou vervolgens kunnen bijdragen aan economische groei.

2.5 Authenticiteit

Rond het vraagstuk van authenticiteit spelen veel discussies. Bijvoorbeeld: is het legitiem veranderingen aan de originele ruïne door te voeren om daarmee conservering te waarborgen? In hoeverre moet restauratiewerk zichtbaar zijn en afwijkend zijn van het origineel en in hoeverre moeten de ‘aanvullingen’ gedaan worden met de originele materialen en technieken of mogen ook moderne materialen worden ingezet²²

22 Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1997.

Een ander probleem met authenticiteit speelt rond het visualiseren. Veel kasteelruïnes liggen ondergronds verstopt. Vaak zijn er enkel nog fundamenten over en die zijn niet meer zichtbaar. Wat zouden de bezoekers van zo’n plek willen? Zouden ze aan het oppervlak contouren willen zien waar de muren hebben gestaan? Willen ze de echte funderingen zien? Kies je ervoor op de oorspronkelijke fundering muurtjes te metselen zodat de originele fundering ondergronds kan blijven en minder wordt aangetast?

Tast bovendien het weer in het zicht brengen of zelfs (deels) restaureren van deze resten het historische verhaal niet fundamenteel aan? Een voorbeeld is kasteel Vredenburg in Utrecht, bewust gesloopt door de inwoners van de stad in de zestiende eeuw. Moet je zo iets dan weer boven het maaiveld gaan brengen of zelfs gedeeltelijk gaan heropbouwen? De magie zit hem in het feit dat dáár ooit een kasteel heeft gestaan en dat het door de bevolking met de grond gelijk gemaakt is. Men was in 1577 bang dat de Spanjaarden terug zouden komen en het kasteel wederom zouden innemen. Een alternatief in zo’n geval is een markering in het plaveisel, een visualisering met andere middelen of bijvoorbeeld de herbouw van één der in 1919 gesloopte bastions, om zo aan te geven dat er een kasteel heeft gestaan.

Deze voorbeelden geven aan dat het vrijwel onmogelijk is om geheel objectief te zijn als het gaat om het behoud of de reconstructie van een kasteelruïne. Het feit dat een groot deel van de fundamenten van het Vredenburg in 1976 met dynamiet werden opgeblazen ten behoeve van de bouw van het Muziekcentrum zou anno 2011 onmogelijk zijn: erfgoed wordt steeds belangrijker, en hoe dan ook, als je de bestaande situatie wilt handhaven zal je er aandacht aan moeten schenken, ofwel via conservering of via reconstructie.²³

23 Ashurst, 2007.

Een derde manier die de authenticiteit aantast, is de aanpassing van de site aan de bezoeker. Bezoekers vragen om voorzieningen: wegwijzers, paden, balustrades, trappen, veiligheidsvoorzieningen, soms horeca, wc’s, prullenbakken, winkels etc. Zonder zulke maatregelen is de plek ongeschikt voor bezoek en vaak ook voor veel toeristen onaantrekkelijk, maar door die ingrepen verliest de ‘spirit of the place’ waar het soms allemaal om begonnen was, veel van zijn kracht.

Toch kan het aantrekken van een specifieke doelgroep bijdragen aan de conservering van een kasteelruïne. Inkomsten maken het mogelijk een bijdrage te leveren aan het behouden van het gebouw, zoals het metselwerk (Conservation of Ruins noemt bijvoorbeeld het afdekken van metselwerk door een bepaalde turfmoalm tegen erosie door water en plantengroei).

Sociaal-geograaf G. Ashworth stelt dat erfgoed zelf ook een ontwikkeling in de tijd door. Het behoud van erfgoed hangt nauw samen met conserveren of reconstrueren. Ashworth plaatst daarbij authenticiteit centraal, wat voor veel mensen essentieel is bij het conserveren van een kasteelruïne. In zijn ogen gaat het om beelden die gecreëerd zijn. Het doet er volgens hem veel minder toe of duidelijk is hoe het kasteel er werkelijk heeft uitgezien, van belang is de belevenis van het kasteel, het sprookjesachtige.²⁴

24 Ashworth
(in De Jong, 2001).

In feite herschep je het gebouw door reconstructie. Misschien dat je daardoor uit historisch oogpunt vernietigt, maar in de historie van de huidige ruïne is er ook al herbouw gepleegd. Waarom zou je dat anno 2011 niet weer mogen doen als je daarmee en het gebouw beschermt en er een beleving aan kunt koppelen? Ashworth geeft toe dat zijn

manier van kijken naar erfgoedbehoud bekritiseerd wordt door de deskundigen en architecten. Het probleem voor de ontwikkelaar van een kasteelruïne zit hem vooral in de keuzes die gemaakt worden wanneer er geconserveerd en/of gereconstrueerd gaat worden. Voor welk tijdperk kiezen we en wat laten we zien en mag herstel zichtbaar zijn? Is Disneyfication (het toevoegen van een hedendaags karakter aan een kasteelruïne) een gevaar voor het behoud van de 'authenticiteit' van de kasteelruïne, maar draagt het daarvoor wel bij tot een beter behoud?

Lastiger is nog, dat het begrip authenticiteit bij conservering of reconstructie aan een grote verscheidenheid aan interpretaties onderhevig is. Gaat het om materiële authenticiteit, ofwel het gebruik van de oorspronkelijke materialen in oorspronkelijke toepassing?²⁵ Of gaat het om visuele authenticiteit, waarbij er gestreefd wordt naar 'oorspronkelijkheid': de ruïne ziet er oorspronkelijk uit maar is voor een groot deel herbouwd? Als derde mogelijkheid is er de functionele authenticiteit, zodat het duidelijk is wat het oorspronkelijk doel van de kasteelruïne was: was het een versterkte burcht? Een woning van iemand van adel? Een fortificatie?

Er zijn architecten die bij de conservering of restauratie van een bepaald object expliciet kiezen voor het zichtbaar maken van de restauraties, waardoor de materiële authenticiteit van het niet gereconstrueerde deel goed herkenbaar blijft. Anderen stellen de visuele authenticiteit hoger dan de materiële authenticiteit en er zijn zelfs expert die stellen dat materiële en visuele authenticiteit niet samen gaan.

Kort samengevat zijn er verschillende manieren van behouden:

- Terugbrengen naar de –hypothetisch- oorspronkelijke staat
- Onaangeroerd laten, verval daarmee toestaan
- Restant als inspiratiebron gebruiken voor nieuwe ontwikkelingen op het terrein zelf of in de omgeving
- Conservering m.b.v. gedoseerd onderhoud om verder verval te beperken.²⁶

2.6 De omgang met ruïnes

Gedurende de negentiende eeuw waren de opvattingen met betrekking tot de omgang met kasteelruïnes anders dan tegenwoordig. Toen streefde men terug te restaureren naar de oorspronkelijke situatie.²⁷ Omdat vele wetenschappers meenden, dat bezoekers van ruïnes leken zijn, zonder veel bouwhistorische kennis, zouden ze deze reconstructies niet herkennen.²⁸ Bij die overtuiging kunnen kanttekeningen worden geplaatst. Bezoekers komen gericht op de kasteelresten af en bezitten bijna altijd wel een bepaalde kennis van het object. Ze kunnen het verschil tussen de authentieke delen en latere reconstructies zeker onderscheiden, vooral wanneer ze uitgevoerd zijn in de jaren '80 en '90 van de twintigste eeuw.

Dat ruïnes de menselijke nieuwsgierigheid prikkelen, is niet beperkt tot het heden. Al in de zeventiende eeuw brachten mensen bezoeken aan de overblijfselen van het verleden: volgens onderzoek (*Ruin Sensibility*) hebben ruïnes al vanaf de oudheid als inspiratiebron gediend. Schrijvers, schilders en tekenaars beschrijven en beelden de ruïne af, waarbij het vaak ging om het thema 'vergankelijkheid' uit te drukken. Een ruïne als Brederode werd door kunstenaars als Ruysdael en Rademaker vastgelegd op een romantische manier, niet per definitie waarheidsgetrouw.

Gedurende de zestiende eeuw kwam reizen onder de elite op, en ondernamen deze – vooral jonge – mensen een educatieve landenreis. Bij deze reizen stonden de ruïnes nog duidelijk in het licht van het thema 'vanitas', ijdelheid en vergankelijkheid. Het streven van de mens wordt uiteindelijk door de natuur weer uitgewist.²⁹ Dit romantische beeld bleef de ruïnebeleving nog lange tijd beheersen. Daarnaast was er wel het besef, dat deze

25 Ashworth
(in De Jong, 2001).

26 Rijksdienst voor de
Monumentenzorg, 1997.

27 Ronnes, 2006.

28 Ashurst, 2007.

29 Ronnes, 2006.

30 Löffler, 2005.

overblijfselen verwezen naar belangrijke historische gebeurtenissen.³⁰ Dat gebeurde al heel vroeg. Een van de eerste ruïnes in Nederland die onder bescherming kwam, was Huis te Merwede, dat na de St. Elizabethsvloed in 1421 tot ruïne geworden was. In 1449 werd de ruïne door de gemeente Dordrecht als beschermd verklaard, met als reden dat Jacoba van Beieren er had gewoond. Een tweede vroege bescherming is de ruïne van Strijen in Oosterhout, welke na consoliderende maatregelen in 1753 werd beschermd. Dit was opmerkelijk gezien het feit dat het grootste gedeelte van de ruïne eerder al was hergebruikt. De reden van bescherming: het kasteel was eigendom geweest van de familie Van Oranje. De ruïne werd vervolgens geconsolideerd zodat verder verval een halt werd toegevoerd.

31 Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1997.

Nadat de kastelen niet meer noodzakelijk waren voor strategische bescherming, kwam de functie als statussymbool in beeld, waarbij de overblijfselen van kastelen toch weer werden opgebouwd. Later werden er zelfs ruïnes als folly in tuinen gezet, zoals gezegd als tekenen van de vergankelijkheid maar ook om een familie extra prestige te geven.³¹ Dat behoud is vastgelegd in de vele tekeningen, schilderijen en prenten die van sommige kasteelruïnes zijn gemaakt. Een voorbeeld is het Huis ter Kleef, dat gedurende de achttiende eeuw geen achteruitgang kende.

32 Löffler, 2005.

Pas in 1873 kwam er een omslag met betrekking tot het behoud van het erfgoed in Nederland, door Holland op zijn smalst van Victor de Stuers. In deze publicatie werd de sloop van middeleeuwse fortificaties in Maastricht aan de kaak gesteld, De Stuers kon zich daar niet in vinden en stelde dat overheden klaarblijkelijk absoluut geen interesse hadden in de monumentale symbolen van de vaderlandse historie. Die historie werd ter plaatse om zeep geholpen.³²

33 Löffler, 2005.

In de negentiende eeuw riep een restauratiedrift in van kasteelruïnes in Groot-Brittannië veel protest op. Juist de zichtbare slijtage en ouderdom van de bebouwing gaf karakter. Vaak werden de kastelen in neogotische stijl gerestaureerd.

Door de reizen en de verbreiding van de gedachten omtrent ruïnes ontstond er in de achttiende eeuw steeds meer waardering voor de ruïnes an sich, en werden er langzaam aan minder kastelen gesloopt. Die waardering werd versterkt door de mode van landschapsparken, waarbij de ruïnes een beeldbepalend onderdeel werden van het park.³³ Een voorbeeld van een dergelijke aanleg is het park bij kasteel Duurstede, ontworpen door J.D. Zocher, begin negentiende eeuw.

Het is bekend dat het Nederlandse beleid ten aanzien van het behoud en beheer van kasteelruïnes vaak gericht is op consoliderend behoud. Verder zijn sommige kasteelruïnes opengesteld voor het publiek, maar waarbij de openstelling enkel bedoeld is voor het bezoeken van het object, en het verder geen functie kent. Dat is opvallend gezien het feit dat er elders in Europa functies gegeven zijn aan de ruïnes.

In Frankrijk bijvoorbeeld zijn veel kasteelrestanten eigendom van particulieren. In een aantal gevallen is het object opgeknapt en in gebruik genomen als *Chambre d'hôtes*, kastelencamping of vakantiewoning. Als een kasteelruïne in Nederland in een dergelijke staat verkeert dat het plaatsen van vloeren en een dak zonder structurele aanpassingen en aantasting van het gebouw mogelijk is, zou bijvoorbeeld het prima als een herberg kunnen worden gebruikt.

Bezoekers die zich vooraf hebben ingelezen aan de hand van folders afkomstig van de plaatselijke VVV, of die een toeristenbulletin hebben gekocht van een betreffende regio, hebben een bepaalde verwachting van het object dat ze gaan bezichtigen, de eerder genoemde tourist gaze die al lang bestaat. Onderzoek wees uit dat de beroemde Baedekergidsen uit de eerste helft van de negentiende eeuw heel bepalend werden in hoe de toeristen het erfgoed bekeken. Hierbij gaat het om hoe de bezoekers een object aanschouwen en welk beeld ze van tevoren hebben bij aankomst bij het object. Dit beeld wordt vaak gevormd door informatie die bezoekers voorafgaand aan het bezoek hebben

verzameld, bijvoorbeeld uit toeristische gidsen of andere informatieve boeken. Vervolgens is het van belang te zien met welk beeld de bezoekers het object weer verlaten. Zijn ze gedesoriënteerd, tevreden, zouden ze aanpassingen willen zien, en wat dan? Met name dat laatste is van belang voor de beleving van het erfgoed: op het moment dat de bewuste toerist met z'n bulletin rond de kasteelruïne loopt en verzand raakt in informatie die in het boekje is opgenomen, of allemaal vragen heeft die niet beantwoord worden, blijkt dat er iets ontbreekt. Daarnaast zullen er bezoekers zijn die een heel andere beeldvorming hebben ondergaan: een reisgids van een ecologievereniging zal zich op andere dingen richten dan bijvoorbeeld een monumentengids. Ook op dat punt is het dus van belang te kijken naar het beeld dat mensen hebben van het object vóór en ná het bezoek.³⁴

34 Urry, 1990.

Een van de eerste 'objecten' die bij de Nederlandse overheid interesse wekte was het kasteel Brederode. De ruïne werd vanaf 1862 uitgegraven en stap voor stap door Cuypers herbouwd, volgens het toenmalige ideaalbeeld van een middeleeuws kasteel. Nu laat Brederode zien hoe onze beleving van kastelen is veranderd. Wij zien een oorspronkelijk middeleeuws kasteel, aangevuld met een negentiende-eeuwse reconstructie. Thans zouden we dat heel anders uitvoeren, maar de smaak van bezoekers anno 1865 vroeg om andere maatregelen dan de huidige bezoeker zou wensen.³⁵

35 Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1997.

2.7 Bezoekers van kasteelruïnes. Waarom komen zij?

Gezien het feit dat in Nederland de aandacht voor erfgoed zoals reeds eerder gezegd een groeiende trend kent, zullen almaar meer bezoekers besluiten een bezoek te gaan brengen aan een object dat, volgens de betreffende bezoeker, behoort tot hetgeen deze bezoeker zelf beschouwt als erfgoed.³⁶

36 Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1997.

Naast individuele bezoekers zijn het steeds vaker ook grote groepen mensen die en masse een bepaalde locatie bezoeken en deze daarmee overspoelen.³⁷ Dergelijk massatoerisme zal bepaalde groepen bezoekers afschrikken, want ook het landschap dat om het historisch object ligt, de omgeving, is een van de belangrijke onderdelen die bijdragen aan de waardering van een activiteit die op de specifieke locatie door de bezoeker gedaan wordt. Juist om die activiteiten draait het in dit onderzoek. Zij bepalen de keuze voor het bezoek.³⁸

37 Pearce, 1993.

Op het moment dat er door omstandigheden als reconstructie, consolidering of herbouw ingrepen gedaan worden bij de specifieke locatie, in dit geval in het historisch erfgoed, kan dit grote gevolgen hebben voor zowel de waardering van de bezoekers als wel de conditie van de bezochte plek.³⁹

38 Goossens, 2009.

39 Goossens, 2007.

Vaak wordt er door bezoekers gesteld dat het plek moet voldoen aan de verwachtingen die ze hebben – verwachtingen gewekt door historische atlanten, toeristische gidsen, informatiebrochures of informatieborden ter plaatse.⁴⁰

40 Nash, 1991.

Daarnaast is het van belang rekening te houden met het feit dat ieder persoon een bepaalde plek op een andere wijze beleeft. Dat is direct ook een probleem: het object zou moeten aansluiten bij al de verschillende motieven om de specifieke plek te bezoeken. De aanbieders van het erfgoed, bijvoorbeeld de beheerders of eigenaren van een kasteelruïne, maar ook gemeenten die zich proberen te profileren aan de hand van het object, zouden moeten inspelen op die diversiteit in de vraag – en daarbij dus een aanbod moeten genereren dat zeer divers is.

Bij welke motieven dient het object aan te sluiten? Onderzoek geeft de volgende recreatiemotieven:⁴¹

41 Goossens, 2009.

- *Gezelligheid*
Bij gezelligheid zoekt de bezoeker mensen om zich heen met een vergelijkbaar doel, of gewoon om gezellig even samen te zijn.
- *Even tussen uit*
Bij er even tussen uit heeft de bezoeker niet expliciet het doel een locatie te bezoeken, hij of zij doet dit enkel om even de dagelijkse sleur te kunnen onderbreken
- *Interesse*
Interesse ontstaat wanneer mensen een bewust bezoek brengen aan een specifieke plek. Ze zijn leergierig en willen graag meer weten over het object.
- *Opgaan in de natuur*
Bij opgaan in de natuur ontvlucht de bezoeker de drukte van de grote stad en probeert hij of zij tot rust te komen in de omgeving zoals de natuur zou moeten zijn. In die natuur kunnen objecten als kasteelruïnes voorkomen, zeker op het moment dat er bijzondere flora of fauna op voorkomt.
- *Sportieve uitdaging*
Bij de sportieve uitdaging komt de bezoeker naar een specifieke locatie om daar sportief bezig te zijn. Dit motief zou goed kunnen passen bij een groep mensen die bewust gekozen heeft te gaan abseilen of klimmen in de nabijheid van een kasteelruïne.

Uit de recreatiemotieven zou kunnen blijken dat bezoekers aan historisch erfgoed kiezen voor de derde van de reeks: interesse. Mensen die totaal geen interesse hebben in een dergelijk object zullen minder vaak bewust kiezen om de locatie te gaan bezoeken. Veel Nederlanders lijken niet op de hoogte te zijn van het feit dat Nederland een groot aantal kasteelruïnes kent – maar diegenen die er wel van op de hoogte zijn blijken dan ook vaker een bezoek te brengen aan een plek met historisch erfgoed in Nederland. De keuze voor een bezoek aan een kasteelruïne kan ook samenhangen met de rust die er rondom een dergelijk object heerst. Het recreatiemotief „opgaan in de natuur” zou hierbij kunnen horen. Op het moment dat het object een functie toegewezen zou krijgen, bijvoorbeeld het plaatsen van een klimmuur of abseilmogelijkheid, dan bestaat de kans dat de bezoeker die er komt voor de stilte niet meer terug komt, en dat de bezoeker die komt voor het historisch oogpunt een negatieve waardering krijgt over het feit dat er een klimmuur aan een gevel is geschroefd.⁴² Deze laatste kan passen bij het laatste recreatiemotief: Sportieve uitdaging. Het zou zo kunnen zijn dat deze groep bezoekers niet zo zeer uit historisch oogpunt komt maar meer om het feit dat die klimmuur of abseilmogelijkheid er is. Thans is enkel in Valkenburg de mogelijkheid tot abseilen of klimmen en aanwezig, en die aanwezigheid blijkt niet heel erg te storen, maar, doordat massatoerisme een hot-item is in Valkenburg, zullen mogelijk de bezoekers die voor de rust komen deze plaats met een grote boog ontwijken.

De andere twee punten, „gezellig samen” en „even tussenuit” zijn recreatiemotieven die je niet één twee drie bij een historisch object verwacht tegen te komen bij de bezoekers. De keuze voor een bezoek aan een historisch object als een kasteelruïne lijkt vrijwel altijd bewust te zijn en met een doel: men wil of het verleden beleven, of genieten van de natuur, of meer bouwkundige interesse tonen, of zelfs een combinatie van de betreffende motieven. Echter kan een bezoek aan een kasteelruïne natuurlijk wél voortkomen uit het feit dat een groep mensen gezellig samen wil zijn, of er even tussenuit wil zijn, en dan de ruïne uitkiest als geschikte locatie. Ook wanneer een ruïnebezoek niet in de planning stond maar bijvoorbeeld de kinderen de ruïne vet gaaf vinden kan het zo zijn dat het object ingepast wordt binnen het recreatiemotief „even tussenuit”.

De motieven zijn dus geen afgesloten gehelen – ook het onderzoek van Alterra heeft aangetoond dat er overlap bestaat voor wat betreft bijvoorbeeld interesse, opgaan in de

42 Kenniscentrum recreatie, 2010 en Goossen, 2007.

natuur en sportieve uitdagingen. Dit komt, doordat mensen meerdere redenen kunnen hebben om een bezoek te brengen aan een specifieke locatie. Ze genieten bijvoorbeeld van de natuur terwijl ze bezig zijn met abseilen, of ze zijn gezellig samen bij de historische verkenning van het Nederlandse verleden.

De reden dat er vanuit de Rijksgebouwendienst gezocht wordt naar mogelijke functies voor de kasteelruïnes in Nederland hangt samen met het feit dat op een bepaald moment de kans bestaat dat de huidige bezoekers de ruïnes wel hebben gezien. Om toch inkomsten te kunnen blijven genereren om de ruïnes in stand te kunnen houden, moet er toch rekening gehouden moeten worden met het aanbieden van nieuwe mogelijkheden. Deze mogelijkheden, attracties zo je wilt, kunnen aantrekkingskracht uitoefenen op andere doelgroepen en daarmee andere bezoekers trekken. Die mogelijkheden noemt men bij Alterra „smaakmakers” die in principe niets anders zijn als kleine veranderingen in of bij het object, die voor een bepaalde doelgroep positieve effecten kunnen uitoefenen. Voorbeelden hiervan zijn het plaatsen van informatieborden of een maquette die het object in het verleden verbeeldt.⁴³

43 Goossens, 2007.

Iets waarbij daarmee wel rekening gehouden moet worden is dat de veranderingen die voor het aantrekken van nieuwe doelgroepen worden gedaan, bijdragen aan een toename van het aantal bezoekers, en daarmee een mogelijke toename aan de schade aan het gebouwde object.

De effecten van aanpassingen aan het object kunnen daarnaast negatief uitpakken: de belangrijkste doelgroep komt niet meer naar het object doordat de nieuwe functie afdoet aan hetgeen de eerste groep verwacht van het object.⁴⁴

44 Shoemaker, 1994.

Daarnaast is het zo dat men (de beheerders van een kasteelruïne, de Rijksgebouwendienst) zich kan afvragen of de extra kosten die ontstaan bij het aanbieden van dergelijke attracties opwegen tegen de huidige, minder druk bezochte situaties. Dat is iets waar eveneens rekening mee gehouden moet worden.⁴⁵

45 Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1997.

3 ■ Historische verkenning



Ruïne van Teylingen. Foto Jan Derwig, 2003.

Op de volgende pagina's vindt u een historische verkenning per bezochte ruïne, waarin in het kort de geschiedenis, bijzondere gebeurtenissen en bijzonder kenmerken van de ruïne staan vermeld. De tekst is gebaseerd op de eerder gebruikte literatuur, en hoofdzakelijk op *Ruïnes in Nederland*.



*Kasteel Duurstede,
foto Laurens Smals
2012.*

3.1 Wijk bij Duurstede, Kasteel Duurstede

Kasteel Duurstede is gelegen aan de zuidwestkant van Wijk bij Duurstede, aan de Lek. Anno 2011 trekken de donjon en de „hoofd” toren de aandacht. Er mag gesteld worden dat deze twee torens geen onderdeel uitmaken van de feitelijke ruïne, die bestaat uit gevelresten van de voormalige woonvleugels en resten van de gedeeltelijk gereconstrueerde poorttoren.

Omstreeks 1270 werd de eerste vrijstaande donjon op een met een gracht voorzien perceel gebouwd. De toren had diende voor verdediging en was zeer stevig gebouwd met muurdikten tot 2,5 meter. Tot ver in de 15e eeuw bleef het kasteel eigendom van dezelfde familie, daarna kwam het in handen van de bisschoppen van Utrecht. Onder leiding van David van Bourgondië werd het kasteel verbouwd, en werd de vierkante toren gebouwd. De oude donjon werd daarmee onderdeel van de nieuwe oostzijde van het kasteel. Na 1580 werd het kasteel eigendom van de Staten van Utrecht, die vervolgens veel van de onder David van Bourgondië aangepaste onderdelen weer van het kasteel afhaalden, mede omdat er plaats gemaakt moest worden voor de vestigingswerken die rond Wijk bij Duurstede werden aangelegd. De Staten van Utrecht hadden echter geen geld voor het onderhoud en zo kwam het kasteel in verval, zeker na het vertrek van de Franse bezettingstroepen in 1672. De bewoners van Wijk bij Duurstede gingen vervolgens hun gang en gebruikten bouwmaterialen van het kasteel om hun eigen huizen en de stadswallen te repareren. Later werden ook wegen verhoogd met behulp van stenen afkomstig van Duurstede – totdat in 1852 de ruïne in handen kwam van de gemeente zelf. In deze periode werd het landschapspark, ontworpen door J.D. Zocher, uitgevoerd. In 1883 begon de architect Cuypers aan de restauratie, waarbij enkel structurele dingen werden vervangen. De ronde toren werd door Cuypers vervolmaakt. In 1926 was de ruïne zo ver achteruit gegaan dat deze afgesloten werd voor publiek dat er plannen gemaakt werden voor restauratie. In 1943 werden deze plannen uitgevoerd, waarbij ook

opgravingswerkzaamheden werden verricht en de plattegrond van het kasteel zichtbaar gemaakt. In 1985 werd de donjon opnieuw gerestaureerd waarbij het koepelgewelf dusdanig bleek beschadigd dat restauratie niet meer mogelijk was. Ook de buitenmuren van de donjon waren in zeer slechte staat, en zijn deels doch zichtbaar vervangen. De poorttoren werd opgemetseld zodat de ingangspartij als zodanig herkenbaar werd. Anno 2011 is van het landschapspark niet veel meer zichtbaar, onder meer door matig onderhoud en stevige groei van de aanwezige aanplant.

3.2 Santpoort, Kasteel Brederode

De ruïne van kasteel Brederode, gelegen op de overgang van het bos-naar-duingebied in Santpoort, Noord-Holland, was oorspronkelijk typisch een kasteel zoals kinderen dat wel tekenen: een vierkante hoofdburcht met hoektorens en een gracht. Anno 2011 staan van zowel de hoofd- als voorburcht muurdelen nog overeind, evenals de toren aan de noordoostzijde en de middentoren, hoewel deze laatste twee in de 19e eeuw zijn gereconstrueerd.

Het kasteel werd omstreeks 1280 gebouwd door Willem van Brederode, nadat deze van Graaf Floris V voor het verkrijgen van heerdiensten enkele ambachten in leen gekregen had. Deze ambachten werden samengevoegd tot een hoge heerlijkheid wat naar alle waarschijnlijkheid aanleiding is geweest voor het bouwen van het kasteel.

Rond 1300 stond er een hoofdburcht met dezelfde vorm als het huidige kasteel, voorzien van enkele woonvleugels. In 1351 werd het kasteel belegerd en verwoest. Tussen 1354 en 1426 werd het kasteel herbouwd, maar reeds in datzelfde jaar werd de zuidkant opnieuw verwoest.

Pas in 1464 was een deel van het kasteel weer bewoonbaar, waarna in 1491 het resterende woongedeelte werd geplunderd. In 1573 staken Spaanse troepen het kasteel in brand, waarbij de noordmuur in de gracht belandde, alwaar het nog steeds zichtbaar – zij het als eiland – ligt.

Tegen het einde van de 17e eeuw viel het kasteel in handen van de Republiek der Zeven verenigde Nederlanden, waarbij er geen aandacht meer aan werd besteed. Het kasteel verdween vervolgens onder het stuifzand, waarna tegen het einde van de 19e eeuw



De Ruïne van Brederode in 2011. Foto auteur.

ontgraving plaatsvond en de architect Cuypers ontwerpen maakte voor de reconstructie van het kasteel. Deze reconstructie kreeg veel kritiek te verduren gezien het feit dat men bouwsporen niet goed interpreteerde en er zelfs sporen werden toegevoegd. Van originaliteit was geen sprake. „De schildmuren en de twee zuidelijke hoektorens zijn in de negentiende eeuw herbouwd. De gewelven in de poorten van de voor- en de hoofdburcht zijn vernieuwd, evenals het gewelf van de kapeltoren”.⁴⁶

De gracht wilde men weer vullen, en daardoor was het nodig de walmuren te herstellen. Tot 1903 werd hieraan gewerkt, en later werden er reparaties uitgevoerd. In 1955 gingen men entree vragen om een bezoek te kunnen brengen aan het kasteel, om verdere beschadiging te kunnen voorkomen.

3.3 Schiedam, Mathenesse of Huis te Riviere

De kasteelruïne van Mathenesse bevindt zich thans in het centrum van de Zuid-Hollandse stad Schiedam, omsloten door de vele hoogbouw die deze stad rijk is. Mathenesse wordt voor het eerst genoemd in 1258, wanneer Aleida van Holland-van

⁴⁶ Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1997.



Huis te Riviere of kasteel Mathenesse. Het gebouw is thans geheel ingebouwd tussen het theater, een bibliotheek en het stadskantoor. Foto auteur, 2011.

Henegouwen het „Huis te Riviere” sticht. In 1339 wordt het huis in bruikleen gegeven aan Dirk van Mathenesse, waar de thans nog bekende naam dus van is afgeleid. Op dat moment bestaat het kasteel uit een donjon, een voorburcht en een woongedeelte. In 1351 wordt het kasteel door Delftenaren verwoest, waarna de belangrijkste delen – doch niet alles – wordt herbouwd. Rond 1575 wordt het door de Schiedammers zelf verwoest, doch waarschijnlijk weer herbouwd gezien het feit dat er aan het eind van de 16e troepen verbleven op het kasteel. Rond 1598 is het kasteel dusdanig vervallen dat er slechts een ruïne van rest. Reeds in 1688 kocht de stad de ruïne inclus de landgoederen aan, maar uiteindelijk werd pas in 1890 onderzoek en conserveringswerk gedaan. Gedurende de 20e eeuw werden er steeds vaker muurresten onder het maaiveld aangetroffen, waardoor de eigenlijke omvang van het kasteel zichtbaar werd. In de jaren '70 van de 20e eeuw vond de eerste grootschalige restauratie plaats, waarbij veel reconstructiewerk werd verricht. „Ruïnes in Nederland” stelt: „Het verval is gestopt. De donjon wekt de indruk, dat hij na een eerste bouwfase onvoltooid is gebleven”.⁴⁷ Eind jaren '90 is het gebied rondom Mathenesse geherstructureerd, waarbij veel hoogbouw is ontwikkeld. De kasteelruïne lijkt daar nu bij 'wat' in het niet te vallen.

⁴⁷ Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1997.



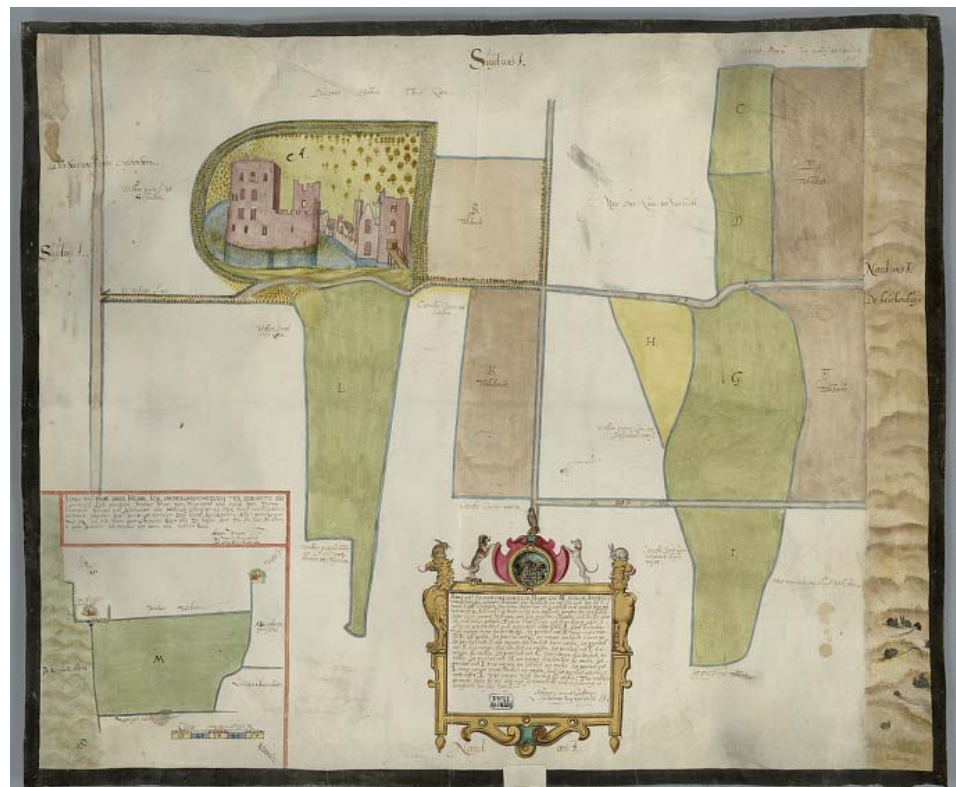
3.4 Voorhout, Slot Teylingen

*Ruïne van Teylingen.
foto Hanneke Ronnes,
2004.*

De ruïne van Slot Teylingen, gelegen nabij Voorhout in de provincie Zuid-Holland, is het restant van een kasteel dat voor het eerst genoemd wordt in de 12e eeuw. Het deel dat anno 2011 nog zichtbaar is, is de ringburcht met woontoren. Oorspronkelijk moet het gebouw voorzien geweest zijn van een voorburcht, maar deze is qua bebouwing thans niet meer zichtbaar.

Het slot was waarschijnlijk grafelijk bezit en werd „uitgeleend” aan een familie die zich „Van Teylingen” ging noemen, en werd van vader tot zoon overgegeven. Nadat er geen erfopvolging meer plaatsvond, viel het kasteel terug in handen van de graaf van Holland, die er een jachtslot van maakte en het tevens gebruikte als bestuurlijk centrum voor de organisatie van bosbouw in de omgeving.

In de 13e eeuw werd het gebouw aangepast, waardoor het weerbaarder werd en de donjon versterkt, waarbij deze laatste voorzien werd van een kelder en een aantal etages. Na 1400 werd de voorburcht aangepast zodat deze voor bewoning geschikt werd. Op dat moment komt het veel vertelde verhaal van Teylingen naar boven, Jacoba van Beieren zou er naar overlevering de laatste jaren van haar leven hebben doorgebracht.



Gedurende de Tachtigjarige Oorlog brandde het gebouw af en werd het deels afgebroken. De bossen, die voor Teylingen van belang waren, werden gekapt en als residentie was de voorburcht niet meer geschikt. Herstel stond in de planning maar dat is niet echt van de grond gekomen; de bossen werden eind 16e eeuw opnieuw aangeplant en de donjon kreeg weer een dak. Bewoond werd het slot echter niet meer. Op de voorburcht werd later een nieuw woonhuis gebouwd, waarbij de gracht werd aangepast. De donjon brandde in 1677 opnieuw uit. Een ruime eeuw later kwam het complex leeg te staan waarna het in verval raakte. In 1802 werd het door de staat verkocht om het af te kunnen breken, echter de ringburcht moest behouden blijven, deze werd tot monument verklaard en daarmee een van de eerste rijksmonumenten in Nederland.

In 1889 verkreeg de staat de ringburcht opnieuw, maar de voorburcht was daar niet bij. In hetzelfde jaar werd het muurwerk afgedekt met cement en werden er muurankers aangebracht. Hierdoor wist de ringburcht het goed uit te houden. Het voorburcht-terrein werd verworven en de gracht uitgediept. In eerste instantie kon men met een klein pontje het terrein bereiken, en later werd de brug op de oude plaats her aangebracht. Door de uitbreiding van de kern van Sassenheim komt de eens zo afzijdige ligging van Slot Teylingen in gevaar, doch kan men door de eerdere aankoop van de voorburcht en de gracht de ruimte enigszins waarborgen.



Ruïne van kasteel Heusden. Bron: kastelen.nl.

3.5 Heusden, Kasteel Heusden

De ruïne van Kasteel Heusden, gelegen ten noordwesten van 's-Hertogenbosch, bestaat uit het in 1987 gereconstrueerde overblijfsel van het Kasteel Heusden, dat gesticht werd in de 12e eeuw. Het kasteel, gelegen aan het water, werd opgebouwd uit tufsteen dat werd aangevoerd over het water en werd in eerste instantie omheind door een houten palissade. De houten palissade werd mogelijk al in de 13e eeuw vervangen door een stenen variant en op het moment dat het kasteel in 1328 in eigendom kwam van de hertog van Brabant, werd een nieuwe ringmuur aangelegd, compleet met weergang en kantelen. Tevens bestaat het vermoeden dat rond deze tijd de voorburcht is ontstaan. De hertog, Jan III van Brabant, besloot kort daarna in de slotgracht een forse donjon te bouwen. De muren moeten circa vier meter dik zijn geweest en de diameter was om en nabij 20 meter. Het kasteel bleef gedurende de 15e, 16e en 17e eeuw volop in gebruik, waarvan

Heusden in welstand.
Bron: Jacob van Lennep, 1883.



voornamelijk uit de 16e en 17e eeuw nog afbeeldingen bewaard zijn gebleven in de vorm van de stede-atlas van Blaeu en de stadsgezichten van Roelant Roghman.

In 1667 was het plotsklaps over voor het kasteel. De forse donjon werd vanwege zijn capaciteit gebruikt als opslagplaats voor onder meer buskruit, en ten gevolge van een blikseminslag in diezelfde donjon had er een explosie plaats waardoor het gehele kasteel compleet werd verwoest. De resten bleven liggen, maar werden de jaren erna door de bewoners stelselmatig meegenomen.

In 1948 werd er door Prof. Dr. J.G.N Renaud archeologisch onderzoek verricht naar de omvang en vorm van het kasteel. Problematisch was dat op dezelfde plaats een kerk in aanbouw was, waardoor niet het gehele terrein opgemeten kon worden. Na afloop van het onderzoek werden de resten toegedekt met aarde en het geheel geëgaliseerd. Nadat het terrein enige tijd als hertenkamp en speelplaats in gebruik geweest was werd halverwege de jaren 80 van de 20e eeuw besloten de kasteelresten enigszins zichtbaar te maken voor het publiek. Muurtjes werden gereconstrueerd, en een gracht uitgegraven. Thans staat deze laatste droog.

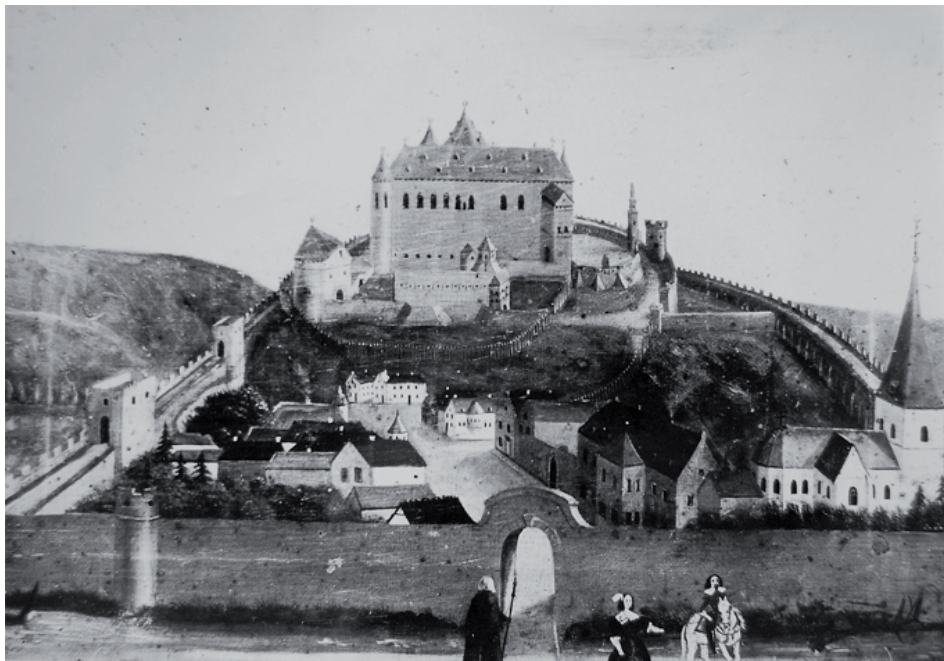
Op de binnenplaats heeft men opnieuw een speeltuin voor de Heusdense jeugd aangelegd. Men is niet van plan in de toekomst grote veranderingen door te voeren in het beleid ten aanzien van het kasteel Heusden.

3.6 Valkenburg, Kasteel Valkenburg

De Ruïne van Kasteel Valkenburg is de enige „op hoogte” belegen ruïne in Nederland. De eerste vermeldingen van een versterkte burcht dateren van rond 1115, wanneer er op de uitlopers van de Heunsberg, even ten zuiden van het huidige Valkenburg een versterking genoemd wordt. Van deze versterking zijn in 2011 restanten van de donjon zichtbaar gemaakt. Reeds in 1122 werd het eerste kasteel verwoest. Rond 1170 werd er een nieuwe donjon gebouwd – ook deze hield het niet lang vol, en was eind 12e eeuw alweer verwoest. Begin 13e eeuw begon men met de bouw van een nieuwe vleugel van het kasteel, die later werd aangevuld met een zuidvleugel. In 1329 werd het kasteel opnieuw verwoest, waarna de ridderzaal, waar nu nog een deel van te zien is, werd herbouwd. Na

meerdere belegeringen was het kasteel in 1672 bijna geheel verwoest en werd de ruïne gebruikt als bouwmaterialencentrum voor de bewoners van Valkenburg.

In 1924 werd het kasteel eigendom van de stichting Kasteel van Valkenburg, die het kasteel trachtten te conserveren en waar nodig te herstellen. Later, in de jaren '70 van de 20e eeuw werden er opnieuw restauraties uitgevoerd en werden de torens aan de zuidkant, die ondergronds verstopt lagen, iets opgemetseld zodat deze ook zichtbaar werden voor het publiek.



Kasteel Valkenburg
rond 1600. Rijksar-
chief Limburg, Maas-
tricht. Foto NKS.

3.7 Kessel, Kasteel Keverberg

Kasteel Kessel of Keverberg is gelegen aan de maasoever op een opgehoogd stuk land, en stamt van rond het jaar 1000. In eerste instantie betrof het waarschijnlijk een houten versterking die rond 1100 plaats moest maken voor een stenen vervanger. Het complex bestond in eerste instantie uit een vierkante donjon, opgebouwd uit natuursteen, opgevuld met een vroege vorm van beton, voorzien van maaskiezelstenen en kalkmortel. Tegen het einde van de 12e eeuw werd de ovale ringmuur opgebouwd, die thans nog zichtbaar is. Een eeuw later werd er een woonvleugel toegevoegd, en snel daarna werd het kasteel door de laatste graaf van Kessel verkocht aan de graaf van Gelre. Rond 1320 wordt er een massieve donjon gebouwd, bestaande uit mergel en bakstenen, waarmee het kasteel nog groter werd.

Gedurende de Tachtigjarige Oorlog raakte het kasteel door brand beschadigd en verdween er onder meer een traptoren. In de 17e eeuw werd het kasteel hersteld en aangevuld met de huidige voorburcht en ontstond tevens de bebouwing aan het binnenplein. Nadat het kasteel in 1798 geërfd werd door de familie Keverberg, werd het rond 1875 een klooster en meisjespensionaat. Dit duurde tot aan de Tweede Wereldoorlog, waar in 1944 het kasteel door de Duitsers werd opgeblazen en in brand gestoken. Het kasteel werd niet heropgebouwd omdat de schade hiervoor te groot was. In 1946 werden maatregelen getroffen om de resten in stand gehouden, en na grootschalig onderzoek van de ROB in 1951 o.l.v. Prof dr. J.G.N. Renaud werd de bouwgeschiedenis gereconstrueerd. Vanaf 1958 werd aan de hand van dat onderzoek gestart met consoliderend

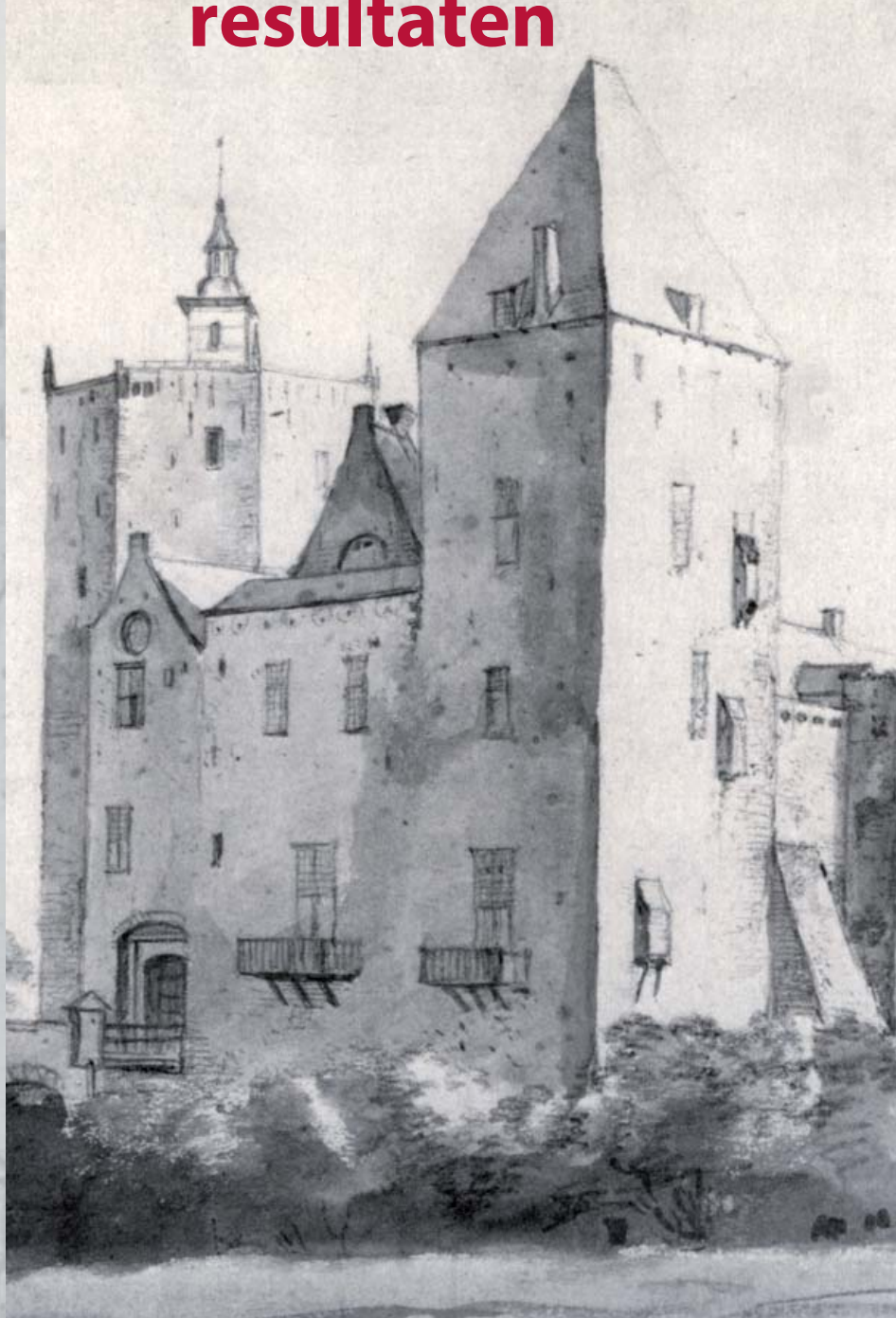
Kasteel Keverberg te Kessel. Thans nog een ruïne, over enkele jaren misschien weer een kasteel in volle glorie. Foto NKS.



restauratiewerk, uitgaande van de middeleeuwse bouw. In 1977 werd de ‘Neerhof’ op de voorburcht herbouwd en thans, in 2011, bestaan er vergevorderde plannen het kasteel te reconstrueren in de 19e eeuwse staat, toen het eigendom was van de familie Keverberg. Dit is mogelijk gezien het feit dat er uit die periode een reeks aan foto’s van interieur en exterieur bestaat, en tevens een gedetailleerde opmeting uit 1929, die kunnen bijdragen aan een naar originaliteit strevende herbouw. Mogelijke functies van het kasteel voor de toekomst zijn hotel/zalencomplex, waarbij de gehele entourage van het kasteel behouden blijft.⁴⁸

⁴⁸ Bron: Dorpsoverleg Kessel.nl, 2011.

4 ■ Onderzoeks- resultaten



Heusden, tekening door Roelant Roghman, 1646-47.

Op de volgende pagina's vindt u de resultaten die afkomstig zijn uit de vragen uit de topiclijst. Deze topiclijst vindt u in de bijlage. De resultaten zijn gebaseerd op de meningen en waardering van de respondenten die hebben bijgedragen aan dit onderzoek, maar zijn niet statistisch generaliseerbaar. Dit komt doordat de topiclijst kwalitatief gebruikt is, en er minder dan 30 zijn afgenomen per kasteelruïne (pas bij meer dan 30 exemplaren per kasteelruïne mag er statistisch gegeneraliseerd worden). De resultaten zijn beschreven per kasteelruïne, en in de conclusie vindt u de antwoorden op de hoofd- en deelvragen.

Aan de hand van de topiclijst (zie bijlage 1) zijn bezoekers van de verschillende kasteelruïnes benaderd met enkele vragen die betrekking hebben op historisch erfgoed in het algemeen, of het bezoek van de desbetreffende persoon bewust was.

Daarnaast is er gekeken naar de waardering van zowel de locatie als de kasteelruïne, waardoor de bredere context van de ideeën van de bezoekers naar boven komt.

Vervolgens is er gevraagd in hoeverre de locatie en de ruïne een goede toegankelijkheid kennen en hoe die toegankelijkheid/openheid gewaardeerd wordt. Onder toegankelijkheid wordt onder meer de parkeergelegenheid, toegangsprijs, en bijvoorbeeld de openingstijden gerekend. Naast de fysieke toegankelijkheid is er ook gekeken naar de informatieve toegankelijkheid, waaronder onder meer de bewegwijzering, informatieboekjes en algemene informatie die mensen zou moeten informeren over zowel de locatie als de kasteelruïne. Op basis van die informatieve toegankelijkheid is er vervolgens gevraagd hoe de bezoekers die informatievoorziening waarderen, en waarover de verkregen informatie ging: over de locatie specifiek of juist over het gebied/de regio.



Kasteel Duurstede gezien vanaf de zuidwest zijde. Foto: auteur, 2011.

Vervolgens is er verder ingegaan op de wensen en verwachtingen van het publiek. Zo is er achterhaald wat deze mensen nu eigenlijk zouden willen wanneer ze een bezoek brengen aan een kasteelruïne en het terrein eromheen.

Als eerste is er gevraagd wat de bezoeker mist aan zowel de omgeving van de kasteelruïne als de kasteelruïne zelf. Ontbreekt er iets? Zoja, dan is de bezoeker gevraagd dat aan te geven, bijvoorbeeld bankjes, informatieborden, een kioskje of iets anders, waarbij er zelf een aanvulling gegeven kan worden. Om de wensen van de bezoeker goed te kunnen bekijken is er vervolgens gekeken naar wat de bezoeker van de huidige situatie vindt: op wat voor manier moet er actie ondernomen worden? Dat wil zeggen: moet de ruïne in



Brug naar het kasteel, afgesloten door een hek. Foto: auteur, 2011.

de huidige staat blijven, moet deze worden herbouwd, park inclusief, volgens de oorspronkelijke 12-13e-eeuwse plannen (zoverre bekend) of volgens hedendaagse inzichten? Of mag de ruïne verder verruïneren?

Vervolgens worden er voorbeelden gegeven van mogelijke toekomstscenario's. Wat zou deze specifieke bezoeker doen als er een van deze voorbeelden als functie zou worden toegekend? (Denk daarbij aan het ombouwen tot hotel, het maken van een horecagelegenheid, maar ook een betere toegankelijkheid, het heffen van een hogere toegangsprijs of een reconstructie van het kasteel).

Na deze voorbeelden wordt er op een enigszins sturende manier gevraagd wat de bezoeker, concluderend, nu eigenlijk zelf wil. Wil deze de omgeving en sfeer van de kasteelruïne behouden zoals deze nu is? Wil de bezoeker iets te beleven hebben in de vorm van een attractie? (denk aan een klimmuur, een uitkijktoren, abseilen, het bouwen van zandkastelen in de zomer, een themapark) of wil de bezoeker dat de ruïne weer een kasteel wordt, of als zodanig herkenbaar? Vaak gaan de wensen ook tezamen met comfort, waarbij de bezoekers mogelijk een dubbel antwoord geven (denk bijvoorbeeld aan een cafeetje) Echter kunnen de bezoekers ook kiezen voor de meer ruïneuze toe-

stand, een begroeide toestand (non-destructief) zodat de ruïne en z'n omgeving als 'oase van rust' gebruikt kan worden.

Voorafgaand aan de uitkomsten die op de volgende pagina's zijn opgesteld, voortgekomen uit de gestelde vragen, is het van belang aan te geven dat er per kasteelruïne grote verschillen kunnen optreden in de door de bezoekers toegekende waardering. Dit heeft ermee te maken dat de onderzochte kasteelruïnes grote onderlinge verschillen kennen, en mogelijk daarmee ook totaal verschillende bezoekers.

4.1 Wijk bij Duurstede, Kasteel Duurstede

90% van de ondervraagde bezoekers aan Kasteel Duurstede bezoekt vaker (historisch) erfgoed in Nederland. Gemiddeld genomen bezoeken deze bezoekers tezamen 2,6 objecten die met erfgoed te maken hebben, waarbij er een enkeling 10 maal per jaar erfgoed bezoekt en de mediaan rond de twee bezoeken per jaar ligt.

Over het algemeen wordt Duurstede bezocht door mensen die bewust op zoek zijn naar kastelen en/of kasteelruïnes in Nederland. Een toevallig bezoek komt aan Duurstede mogelijk minder voor, omdat het kasteel zelf niet publiek toegankelijk is. Het kasteel wordt verhuurd voor feesten en partijen en tijdens het onderzoek was de toegangspoort gesloten. In de zomermaanden zouden vermoedelijk meer mensen een bezoek willen brengen aan het kasteel, zeker wanneer ze dit koppelen met een bezoek aan de binnenstad en aan de haven.

De waardering van de bestaande situatie is over het algemeen positief. De locatie wordt gewaardeerd als mooi, prettig en mysterieus. Dat mysterieuze was afkomstig van het feit dat je het kasteel niet in kunt, en het daarmee een soort magie vertoont. Dat niet iedereen zich hierin kon vinden bleek uit het feit

'Ronde' toren van Duurstede. Foto: auteur, 2011.



dat er ook waarderingen als afstandelijk en heel afgesloten werden toegekend. Dit had wederom te maken met het feit dat het kasteel zelf niet toegankelijk was, en –mede door het druilerige weer– het park weinig aantrekkingskracht vertoonde.

Duurstede zelf werd beschouwd als mooi, goed onderhouden doch te weinig te beleven. Toen er vervolgens gevraagd werd of de toegankelijkheid dan ook voldeed aan de eerder genoemde benamingen bleek dat dit redelijk overeenkomstig is: De omgeving van de kasteelruïne is gemakkelijk te bezoeken, doch de ruïne zelf is niet te bezoeken. Het park met de grote bomen en lommerrijke paden nodigt uit tot bezoek, ondanks het feit dat het in februari een modderpoel is. Wel werd aangekaart dat er over het algemeen te weinig parkeerruimte is en dat de bewegwijzering niet goed is aangegeven: een aantal bezoekers raakten de weg kwijt met de auto in het centrum van Wijk bij Duurstede en bleven daardoor rondjes rijden. Andere bezoekers konden geen parkeerplek vinden en parkeerden vóór het kasteel, waar dat niet is toegestaan.

Onder de bezoekers was er geen overeenstemming over het verkrijgen van informatie: er waren mensen die vonden dat er geen goede informatievoorziening was. Anderen waren juist wel tevreden, en hadden in een gids over Wijk bij Duurstede én op Internet informatie vergaard over de historie van het kasteel.



Voorraanzicht van Kasteel Duurstede. Op het voorterrein parkeren is niet toegestaan, doch niet aangegeven. Foto: auteur, 2011.

Al snel kwam de vraag of de bezoekers iets misten aan bod, waarbij het er op neer kwam dat ze gezien de afstand tot het stadscentrum graag de mogelijkheid zouden hebben om wat te kunnen drinken, of in ieder geval even ergens binnen te kunnen gaan zitten met uitzicht op het kasteel. Daarnaast stelde een van de bezoekers voor om een bord te plaatsen nabij de hoofdboort van het kasteel, waar vaak mensen door aangetrokken worden. Hierop zou een kleine historie van het kasteel kunnen worden geplaatst: wie heeft hier gewoond? Waarvoor is het kasteel gebruikt? Wanneer is het gerestaureerd?

Het merendeel van de bezoekers van Kasteel Duurstede is van mening dat de huidige staat van het kasteel voldoet aan hun persoonlijke voorkeur, en wat dat betreft niet noodzakelijk moet veranderen. Het gebruik van het kasteel zou echter wel moeten veranderen, zodat men toegang heeft, want dat is iets wat men toch graag zou willen.

Uit de in de topiclijst opgestelde toekomstvisies kwam naar voren dat het bezoek vooral zou toenemen op het moment dat er in het gebouw een mogelijkheid was tot het drin-

Vooraanzicht van Brederode. Op de brug de ongewenste schotelantenne. Foto: auteur, 2011.



ken van een kopje koffie, wanneer er meer informatie zou zijn over het kasteel en ook wanneer het kasteel daadwerkelijk te bezoeken was. Op dat moment was het voor de bezoekers ook geen probleem een bedragje voor toegang te betalen. Mensen klimmen en klauteren immers graag. Over het algemeen zouden mensen niet meer komen als de situatie onveranderd zou blijven of wanneer er bijvoorbeeld een hotel of klimmuur zou komen. Dat zou volgens de bezoekers afbreuk doen aan de originaliteit van het gebouw.

De (niet zo) ruïneuze staat was wel een van de punten die zou mogen veranderen. De bezoekers vinden Duurstede over het algemeen erg kaal en daardoor doet het afbreuk aan de mystieke sfeer die het zou kunnen hebben. Er werd dus ruim gesproken over het toepassen van beplanting die voor die sfeer zou zorgen.

Er kan geconcludeerd worden dat Duurstede een positieve waardering krijgt van de bezoekers, doch ze graag een bezoek zouden brengen aan de gebouwde restanten en aan de toren. Daarnaast zouden ze graag ergens op het terrein iets willen kunnen drinken, en als mogelijk met uitzicht op het kasteel.

4.2 Santpoort, Ruïne van Brederode

Van de 15 ondervraagden bezoeken er maar liefst 13 vaker plekken met (historisch) erfgoed in Nederland. Het gemiddelde komt wederom uit op 2,6 bezoeken per jaar, doch is de spreiding groot gezien het feit dat een enkeling meer dan vijf maal per jaar een object

Informatie in het Nederlands is aanwezig. Foto: auteur, 2011.





*Enkele vondsten
tentoongesteld. Foto:
auteur, 2011.*

bezoekt tegenover één maal (en dan verschillende objecten) door andere bezoekers. Twee der bezoekers (dezelfde twee als niet vaker historisch erfgoed bezoeken) zijn toevalligerwijze langsgelopen en hebben besloten de ruïne te bezoeken.

De omgeving van Brederode wordt door alle bezoekers omschreven als mooi, prettig en mysterieus. Ook werd er wel aangegeven dat het enigszins rommelig was en dat had te maken met de aanwezigheid van losliggende bakstenen en een T.V.-schotel die nogal pontificaal aan de brug tussen de voorburcht en het kasteel is bevestigd. De waardering van de ruïne zelf wordt ook als mooi, prettig en mysterieus omschreven, hoewel bleek dat mensen het jammer vinden dat er relatief weinig van het gebouw bewaard gebleven is en dat er voor kinderen relatief weinig te doen is.

Wat betreft de openheid en toegankelijkheid van de ruïne van Brederode zijn alle benaderde bezoekers het eens: de ruïne is gemakkelijk te bezoeken, de omgeving van de kasteelruïne is gemakkelijk te bezoeken, de ruïne nodigt uit tot bezoek en de omgeving van de kasteelruïne nodigt uit tot bezoek. Daarnaast is er voldoende parkeergelegenheid, is de gevraagde toegangsprijs prima en zijn de openingstijden naar wens. Ook bevat de bewegwijzering naar Brederode prima, het is goed aangegeven. Wel werd er aangegeven dat wanneer er bijvoorbeeld de mogelijkheid was iets te drinken, de toegangsprijs best ietsje omhoog zou mogen (als dat de financiering daarmee mogelijk zou maken).

Ook de informatievoorziening bij Brederode wordt als positief gewaardeerd. Er zijn informatieborden aanwezig met informatie over het kasteel zelf, maar ook over de bewoners en in wat voor tijdsspanne deze bewoners op het kasteel gewoond hebben. Helaas



*Verse consolidatie
die alweer afbrokkelt.
Foto: auteur, 2011.*

was er voor de buitenlandse bezoekers (Amerikanen en Italianen) geen Engelstalige informatie beschikbaar. Doch was dat niet heel erg, want er viel veel informatie op Internet te vinden en dat hadden de Amerikaanse bezoekers dan ook gebruikt voorafgaand aan hun bezoek.

De informatievoorziening wordt over het algemeen dus voldoende gewaardeerd en als gemakkelijk te verkrijgen. De verkregen informatie ging over de geschiedenis van de ruïne en niet zo zeer over de regio.

Nu de wensen en verwachtingen. Over het algemeen kwam het er op neer dat mensen, die bijvoorbeeld een wandeling aan het maken zijn en daarbij een bezoek brengen aan Brederode, wel eens iets zouden willen drinken in de omgeving. De beheerder van het kasteel vertelde dat ze in de zomer een soort terrasje uitbaten, maar dat toch ook in het voorjaar er vraag naar is. Er is echter nog geen mogelijkheid toe (maar misschien is er in het kasteel een ruimte in te richten voor een drankje?).

Er bestaat een duidelijke tweedeling tussen de opvattingen van de bezoekers als het gaat om de toekomst van de ruïne van Brederode. Enerzijds zijn de bezoekers het er

over eens dat het kasteel moet blijven zoals het nu is, anderzijds zouden ze, zeker na het zien van de maquette, méér willen zien van het kasteel, bijvoorbeeld meer bebouwing van de voorburcht, of het hoger optrekken van de muurresten van het kasteel zelf, zodat er meer een sfeer van een kasteel ontstaan. Zo zijn de bezoekers heel erg enthousiast over de mogelijkheid de toren –die door Cuypers werd gereconstrueerd– te beklimmen, maar ze willen niet dat het een attractie wordt. Het historische aspect is toch wel van belang. Overigens is er gevraagd op wat voor manier men een eventuele reconstructie zou willen financieren en zou willen zien, en daarop werd vooral geantwoord dat als men zou kunnen bijdragen aan een toekomstige (deel-) reconstructie ze best bereid zijn een hogere toegang te betalen, en dat de gestelde reconstructie zou moeten worden uitgevoerd aan de hand van eventueel bekende (12e-13e-eeuwse) bouwplannen of tekeningen (met het gevaar dat de tekeningen niet het juiste beeld weergeven)

Wederom zijn de toekomstvisies behandeld waarbij er opnieuw gekeken moest worden naar een mogelijke toekomst. Mensen zijn absoluut niet enthousiast als het gaat om het



*Uitzicht op Brederode.
De toren is te beklimmen. Foto: auteur,
2011.*

realiseren van een hotel of het koppelen van een klimmuur aan de kasteelruïne. Dit valt vermoedelijk te verklaren door het feit dat de huidige bezoekers „met voorbedachte rade” naar de plek gekomen zijn om deze te bezoeken zoals hij nu is. Bij de toevallige bezoekers is het echter niet anders.

Over het algemeen zijn de bezoekers tevreden over de geboden hoeveelheid informatie, en zullen ze niet speciaal vaker komen als de hoeveelheid informatie toeneemt. Interessant is wel te kijken naar mogelijkheden om kleinschalig wat foldertjes in het Engels te maken zodat ook buitenlandse toeristen deze kunnen lezen (en dan bijvoorbeeld voor € 0.50 per foldertje).

Een hogere toegangsprijs is in principe ook niet echt een probleem, ware het niet dat er dan wel meer tegenover moet staan. Een plek om ook in het voorseizoen wat te drinken, meer kasteel en meer te beleven voor kinderen. Ondanks dat de toegankelijkheid over het algemeen positief wordt gewaardeerd, maakt uitstraling van bezoekbaarheid wel uit: een verwelkoming, duidelijkheid over de toegangsprijs enzovoort, zouden bijdragen aan een toename van het aantal bezoekers aan de ruïne van Brederode. Informatie is welkom, doch reconstructie ook. Dit laatste zou gekoppeld kunnen worden aan een plek om wat te nuttigen, zonder dat de huidige structuur wordt aangetast.

*Brederode op afstand.
Het 19e eeuwse karakter van de toren valt op. Foto: auteur, 2011.*



Daarnaast stellen mensen dat een begroeide ruïneuze toestand ook welkom is, waardoor het idee van een ruïne beter naar voren komt, maar wederom wel non-destructief. Ten tijde van dit onderzoek werd er consoliderend onderhoud verricht aan de ruïne van Brederode, dat bijzonder genoeg al uit elkaar aan het vallen leek. Enkele stenen leken te zijn losgelaten terwijl deze pas recentelijk waren aangebracht. De bezoekers reageerden hier verbaasd op, want bij consolidatie is het toch de bedoeling dat het gerestaureerde enige tijd blijft zitten?

4.3 Schiedam, Mathenesse of Huis te Riviere

Mathenesse of Huis te Riviere (vanaf hier Mathenesse) kent een bijzondere positie. De ruïne, die bijna geheel is ingesloten tussen moderne hoogbouw, kent geen functie en is niet te bezoeken. Daarnaast valt het restant van dit kasteel in het niet bij de afmetingen van de gebouwen eromheen. Toch heeft het een specifieke waarde. De ondervraagden

Mathenesse, geheel ingebouwd tussen nieuwbouw. Foto: auteur, 2011.



bij deze ruïne waren niet zo zeer bezoekers van de ruïne an sich, maar werknemers van de bibliotheek en het naastgelegen stadskantoor die al dan niet enige affiniteit hebben met erfgoed. Van de ondervraagden had slechts een persoon geen echte affiniteit met Nederlands erfgoed. Op het moment dat deze persoon echter een kasteelruïne of ander mogelijk aantrekkelijk gebouw ziet werd er wel enige aantrekkingskracht

uitgeoefend. Voor alle ondervraagden gold dat deze niet bewust gekozen hebben voor een bezoek aan Mathenesse, omdat ze hier enkel in de lunchpauze langskwamen en werkzaam zijn bij het gemeentekantoor ende bibliotheek die grenzen aan de ruïne. Daarnaast is de ruïne niet als zodanig te bezoeken; men kan de buitenzijde bezichtigen en misschien door de poort gluren, alhoewel ik betwijfel of dat officieel is toegestaan gezien het feit je dan over enkele fundamenteën moet klauteren.

De omgeving waarin Mathenesse zich bevindt wordt als onprettig, vervallen en in slechte staat ervaren. „Het is een grote puinhoop, maar er is veel meer mee te doen!” Toen daar vervolgens op werd gevraagd wát dan te doen kwam men al snel tot de conclusie dat Mathenesse veel meer in het zicht moet staan.

De ruïne zelf werd ook al niet positief gewaardeerd, want aldus de ondervraagden werd deze slecht onderhouden, was er te weinig te beleven en verkeerde deze in deplorabele staat.

De keerzijde was dat men, wanneer het stadskantoor werd weggedacht, de ruïne an sich wel mooi vond: het was toch het oudste stukje van Schiedam en daarmee heel erg belangrijk. Alleen dat stadskantoor... De situatie tot 1989 was wat dat betreft beter: de bebouwing was iets verder van Mathenesse af gelegen.

Naar de voorzijde lijkt Mathenesse nog enigszins vrij te staan. Foto: auteur, 2011.





*Mathenesse valt bijna weg tussen de moderne hoogbouw.
Foto: auteur, 2011.*

Als het gaat over de openheid van de locatie zijn de antwoorden erg eenduidig: de ruïne is niet te bezoeken, de omgeving van de kasteelruïne is wel gemakkelijk te bezoeken, de ruïne nodigt niet uit tot bezoek en de omgeving van de ruïne evenmin. Dit alles heeft te maken met het feit dat de ruïne gelegen is op een zeer druk kruispunt van wegen, op een locatie waar je niet ‘even’ langs komt.

Toegankelijkheid is het thema wat daarbij aansluit. De respondenten waren het er over eens dat er voor de huidige situatie voldoende parkeergelegenheid is, en eveneens dat de bewegwijzering naar de ruïne niet je van het is. Ofwel deze ontbreekt. Na een kleine wandeling door de omgeving heb ik geen informatie over Mathenesse gevonden.

Nu, wat de wensen en verwachtingen betreft ontstond er iets bijzonders. Los van elkaar (de bezoekers waren niet op hetzelfde moment aanwezig) kwamen ze tot de conclusie dat het “kasteel” in de ruïne ontbrak.

Dat had te maken met het feit dat er voornamelijk aan de achterzijde van de ruïne praktisch geen ruimte is opengehouden bij de bouw van het stadskantoor.

Om dit op te lossen werd er gesuggereerd de ruïne, nadat deze is ingemeten, zo’n 50 meter verplaatst zou moeten worden naar het tegenovergelegen veldje, met behoud van de grote bomen, en dat de ruïne best wel iets verder gereconstrueerd zou moeten worden, het liefste in de oorspronkelijke 12e-13e eeuwse staat, maar als dat niet mogelijk is volgens hedendaagse inzichten. Dit alles zou moeten gebeuren om ervoor te zorgen dat de ruïne er over 30 jaar nog staat, want met de huidige bouwdrift zou er per ongeluk wel eens een keer ‘iets’ mee kunnen gebeuren waardoor de ruïne ineens weg is. Daarnaast zou er weer een functie gegeven kunnen worden aan de ruïne, waardoor dit een van de



*Mathenesse gezien vanaf het stadsparkje.
Foto: auteur, 2011.*

hoogtepunten van Schiedam zou kunnen worden.

Op het moment dat er een dergelijke reconstructie zou plaatsvinden, zijn de onder-vraagden ook bereid de ruïne te gaan bezoeken: dit is voornamelijk het geval als er in/nabij het kasteel een horecagelegenheid zou komen of bijvoorbeeld een regionaal informatiecentrum voor regioproducten. Ook zou Mathenesse prima gebruikt kunnen worden voor kleinschalige feesten of bijvoorbeeld als trouwzaaltje. Ook de mogelijkheid tot het beklimmen van een toren, zowel als klimmuur als uitkijkpost waren populair te noemen.

In tegenstelling tot de eerder besproken kasteelruïnes kent Mathenesse door de locatie een uitzonderingspositie. Dit hangt nauw samen met de wensen en verwachtingen van de respondenten en daarom is het noodzakelijk om voorafgaand aan mogelijke uitvoering van een toekomstproject heel goed te kijken hoe breed het draagvlak is. Daarnaast is het van belang te kijken in hoeverre je uit historisch oogpunt de ruïne, die thans zowat in het gemeentekantoor ligt, wel 50 meter kunt verplaatsen.

Stel dat je daarmee de ruïne redt van de ondergang zou het een overweging kunnen zijn, maar als je daarmee meer vernietigd dan wat er nu nog resteert, moet men zich afvragen of het wel gewenst is Mathenesse te verplaatsen en deels te reconstrueren.

Hekken belemmeren de toegang tot de ruïne. Foto: auteur, 2011.



4.4 Voorhout, Ruïne van Teylingen

De bezoekers die ten tijde van het onderzoek bij Teylingen aanwezig waren bestonden uit een gemêleerd gezelschap, waarvan circa de helft meerdere malen bezoeken aflegt aan plekken met (historisch) erfgoed in Nederland. Wederom komt het gemiddelde van deze bezoeken uit op 2,6 bezoeken per jaar en hebben de mensen bewust gekozen deze locatie te bezoeken. Overigens geldt dat in dit geval ook voor de mensen die niet vaker een bezoek brengen aan een plek met historische erfgoed, maar dat heeft een andere reden die verderop behandeld zal worden.

Alle benaderde bezoekers beschreven Teylingen als mooi en prettig. Daarnaast werd het ook mysterieus genoemd, voornamelijk door de entourage met de brug over de gracht naar de ringburcht en dan de grote woontoren die daar bovenuit steekt. De kasteelruïne zelf werd eveneens door alle bezoekers als mooi gewaardeerd, en ook als goed onder-



Het fiere uiterlijk van Teylingen heeft een grote aantrekkingskracht. . Foto: auteur, 2011.

houden. Een enkeling vond het wat kaal, mede door het ontbreken van bijvoorbeeld vloeren (al dan niet gereconstrueerd in hout) en een dak(je).

De openheid van de locatie (dus zowel de ruïne als de omgeving daarvan) worden positief beoordeeld. Zo is de ruïne volgens de bezoekers gemakkelijk te bezoeken, de omgeving van de kasteelruïne gemakkelijk te bezoeken, nodigt de ruïne uit tot bezoek en nodigt ook de omgeving van de ruïne uit tot een bezoek. Daarmee hangt ook de waardering van toegankelijkheid samen. Over het algemeen is daar onder de bezoekers ook overeenstemming over, doch zou men graag zien dat de openingstijden iets ruimer zouden worden, in het hoogseizoen (of wanneer de bloembollen in bloei zijn!) vanaf bijvoorbeeld 12.00 uur in plaats van 14.00 uur.

De bezoekers concludeerden tezamen dat er voldoende parkeergelegenheid is, de gevraagde toegangsprijs meer dan redelijk is en de bewegwijzering in orde is.

Ook de informatievoorziening van/voor de locatie wordt meer dan positief genoemd.

Deze is voldoende diepgaand, voldoende en gemakkelijk te verkrijgen, want wordt gegeven bij het kopen van een kaartje. Verder zijn er informatieborden en vonden in een centrumplein binnen de ringmuren tentoon gesteld en is er een maquette te bezichtigen van het kasteel zoals het er moet hebben uitgezien in de 17e eeuw.

Wat betreft de wensen en verwachtingen is het beeld wat betreft Teylingen wederom zeer eenduidig. Volgens de bezoekers ontbreekt er niets aan de omgeving van de kasteelruïne of aan de kasteelruïne zelf: op wat jongere bezoekers na.

Eind jaren '80 werd Teylingen gebruikt voor opnames van een serie van het populaire duo Bassie en Adriaan. Bij Teylingen is daar helaas niets over terug te vinden, terwijl dit voor veel mensen van de jongere generatie een reden van bezoek zou kunnen zijn. Wat uit de serie bevindt zich waar? Op wat voor manier is er gebruik gemaakt van de ruïne enzovoort. Iets dat dus met de bewuste serie te maken zou hebben zou wel welkom zijn.

Over de toekomst van Teylingen is het beeld een beetje diffuus. Door de bezoekers wordt gesteld dat Teylingen vooral niet meer een

Aan de binnenzijde lonken oude kaarsnissen, balkgaten en een muurtrap naar vloeren. Foto: auteur, 2011.



Maquette van Teylingen in de 17e eeuw. Op de achtergrond is nog net de woontoren zichtbaar. Foto: auteur, 2011.



ruïne moet worden: er staat zoveel van het kasteel overeind dat een kleine reconstructie zelfs geen gek idee zou zijn. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het plaatsen van een (plat) dak op de donjon en het aanbrengende van zwevende vloeren zodat het idee van een kasteel weer wat meer terugkeert, bijvoorbeeld door de helft van de woontoren te voorzien van een vloer (aan de muurtrap-zijde) Wel moet daarbij de huidige structuur niet aangetast worden, een bezoeker refereerde aan de deels herplaatste houten vloer in het Colosseum te Rome.

Voor de toekomst werden zoals bij de andere ruïnes ook gedaan is enkele toekomstscenario's geschetst, waarbij de bezoekers moesten aangeven in hoeverre ze de ruïne daarmee meer, op dezelfde manier of minder zouden gaan gebruiken/bezoeken dan dat nu het geval is.

Het wijzigen naar een hotelfunctie werd als onwenselijk betiteld, en geen van de bezoekers zou Teylingen meer bezoeken als het deze functie zou krijgen. Ook horeca was hier niet welkom: wederom was geen van de bezoekers van plan Teylingen te bezoeken als er een horecagelegenheid bij gevestigd zou worden "want wat drinken kan in Voorhout ook wel!"

Gezien het feit dat er voldoende informatie over Teylingen beschikbaar is, zouden de bezoekers niet vaker komen als er meer informatie beschikbaar zou zijn, met uitzondering van het eerdere gebruik van Teylingen door Bassie en Adriaan, waarbij de jongere generatie mogelijk een bezoek zou willen brengen aan het kasteel.

Bij verandering van toegangsprijs zullen de bezoekers niet meer of minder komen, als het maar niet te duur is. Nu is de toegangsprijs 3 euro voor volwassenen, en mocht dat 4

Informatie over Teylingen en Jacoba van Beieren. Foto: auteur, 2011.





Foto genomen vanaf de traptoren in de ringmuur. Thans is de weergang voorzien van een laag cement, en is deze niet betreedbaar. Foto: auteur, 2011.

euro worden is dat niet zo'n heel groot probleem. Ondanks dat er eerder werd aangegeven dat men Teylingen graag wil behouden zoals het nu is, ziet men wel in dat er voor de toekomst keuzen gemaakt moeten worden om het kasteel te behouden. Kleinschalige reconstructie zoals eerder genoemd in de woontoren zouden daar zich prima voor lenen. Bij de vraag of het een idee zou zijn Teylingen een meer ruïneuze uitstraling te geven door beplanting toe te laten die niet-destructief de bovenzijde van het kasteel zou afdekken werd zeer afwijzend gereageerd. Men vindt Teylingen geen ruïne door de grote hoeveelheid muurwerk dat er nog staat en ziet liever bijvoorbeeld de weergang terugkeren dan dat deze nu met cement en betonverf afgewerkte muur voorzien wordt van plaggen.

Een noot hierbij is dat wanneer er bijvoorbeeld gekeken wordt naar Brederode, dat een dergelijke afdekking daar eerder aan de orde is doordat er daar muurresten aanwezig zijn die niet zo zeer bijdragen aan het uiterlijk van de ruïne. Het uiterlijk wordt daar grotendeels bepaald door de door Cuypers gereconstrueerde toren. Bij Teylingen is er op de huidige ingang na weinig gereconstrueerd, waardoor het geven van een meer ruïneuze uitstraling niet goed bij het karakter van het nog fier overeind staande kasteel zou passen.

4.5 Heusden, Kasteel Heusden

De ruïne van Kasteel Heusden is een ander type ruïne dan de andere reeds behandelde ruïnes. De reden hiervoor is dat meer dan 95% van het zichtbare van de kasteelruïne gereconstrueerd is op basis van het onderzoek door prof. dr. J.G.N. Renaud en dit in 1987 werd voltooid.



Kasteel Heusden. Nieuwbouw in ruïnevorm. Foto: auteur, 2011.

'Ondefinieerbaar' muurwerk, aldus de bezoekers. Foto: auteur, 2011.

Reconstructie is één van de twijfelpunten in het behoud van kasteelruïnes in Nederland en gezien de wijze waarop dit in Heusden is toegepast is het interessant te kijken naar de mening van de bezoekers.

De onderzoeksstrategie is ter plaatse iets aangepast gezien het feit dat er bij de ruïne in eerste instantie geen bezoekers waren. Na enkele bezoekers die het stadje Heusden zelf aandeden te hebben gevraagd of zij een bezoek wilden brengen aan de ruïne, zijn er op deze manier toch nog resultaten behaald. Het feit dat ze spontaan niet van plan waren een bezoek te brengen aan de ruïne zegt mogelijk wel iets over de waardering.



De bezoekers aan Heusden bezoeken gemiddeld 1,8 maal per jaar een plek met historisch erfgoed. Zij zijn niet zo zeer uit op het bezoeken van een kasteelruïne, maar wel naar een "leuk gezellig stadje met een terrasje en leuke huisjes".

Al deze bezoekers hadden bewust gekozen Heusden te bezoeken, al dan niet tijdens een fietstocht door de omgeving.

Opmerkelijk is dat alle bezoekers onafhankelijk van elkaar, stelden dat ze Heusden heel erg mooi vinden: dus de waardering voor de locatie is zeer positief, maar met uitzondering van het kasteelterrein. Zonder dat er ook maar voorbeelden genoemd werden, stelden de ondervraagden dat ze het terrein onprettig vonden, slecht onderhouden, rommelig, onaantrekkelijk. Voor de ruïne zelf was het al niet veel positiever: het bleek dat er te weinig te beleven viel en dat de ruïne slecht onderhouden werd: overal lag afval en als je de uitkijkpost wilde beklimmen moest je je door ondefinieerbare objecten waden om überhaupt de trap te bereiken. Niet positief dus.

Als aanvulling op de in de topiclijst voorgestelde antwoorden voegden twee van de bezoekers ook nog toe dat ze zich afvroegen wat het nut van de ruïne was gezien het feit dat het eigenlijk helemaal niet oogt als een ruïne: het doet meer denken aan een stadspark met wat muurtjes waar overheen je kunt lopen.

Het ietwat verlopen ANWB-bord. Echter geeft het wel een beeld van waar te als bezoeker nu eigenlijk naar kijkt. Foto: auteur, 2011.





Hier stond ooit de met buskruit gevulde donjon. Foto: auteur, 2011.

Toegankelijkheid is vaak een punt van discussie als het gaat over de beleving van een locatie: hoe geslotener, hoe afstandelijker. In het geval van Heusden is dit niet aan de orde. Het kasteelterrein is vrij te bezoeken en er is verder geen toezichthouder. Ook de ruïne zelf is in principe te bezoeken, hoewel de kelder van een van de hoektorens is afgesloten met een behoorlijk hek. Stel dat je specifiek voor het kasteel zou komen, vinden de bezoekers van Heusden dat er parkeergelegenheid te over is, de toegang gemakkelijk is gezien het feit dat je het terrein vrijelijk kunt betreden, maar dat je wel even moet zoeken om het te vinden omdat er niet heel veel borden staan.

Ondanks dat de ruïne van Heusden niet als zodanig staat aangegeven, is er in het verleden wel een ANWB-informatiebord geplaatst, waarop een stukje historie van de ruïne staat beschreven. Tevens is er een plattegrond met een 'wat was waar' geplaatst. De informatie op het betreffende bord gaat dus specifiek over de ruïne, en niet over Heusden zelf.

Wat betreft de toekomst en de wensen/verwachtingen van de ruïne van Heusden is het beeld een beetje troebel. De bezoekers hebben allen wel het idee dat er iets gedaan moet worden met de ruïne, maar er is niet een ontwikkelings-richting voor te kiezen.

De bezoekers willen eigenlijk twee verschillende dingen. Óf de ruïne moet ruïneus worden herbouwd: zorg ervoor dat de muren verder worden opgemetseld en bedek ze dan met planten of iets in die richting, zodat de contouren van het kasteel weer beter zichtbaar worden. Óf bouw een maquette van hoe het kasteel er oorspronkelijk uit heeft gezien... In ieder geval: doe er meer mee dan wat nu het geval is. Wat betreft het toekomstig bezoek van de ruïne komt er wederom naar voren dat bezoekers een ruïne niet méér zouden gaan bezoeken als er bijvoorbeeld een hotel in een toren gevestigd

Rechts onderaan is nog wat resterend oorspronkelijk muurwerk zichtbaar. Foto: auteur, 2011.



zou worden. Nu staat er niet veel ruïne overeind in Heusden, maar stel dat er meer herbouwd zou worden, zullen de bezoekers daar op die manier geen gebruik van maken. Ook de horecagelegenheid is in dit geval niet populair; daarvan zijn er genoeg in Heusden zelf, dus waarom zou je in die kasteelruïne gaan zitten? De bezoekers zijn eveneens niet enthousiast over het maken van een klimmuur, daar vonden ze zich te oud voor. Desalniettemin zou het mogelijk wat kunnen zijn voor de jeugd van Heusden, er is immers al een speelplaats op het kasteelterrein gevestigd.

Geen van de bezoekers zou de ruïne opnieuw bezoeken als er een uitstraling van toegankelijkheid zou zijn of wanneer de ruïne zou worden voorzien van een informatieloket. Stel dat Heusden besluit de ruïne verder te reconstrueren zijn de bezoekers wel bereid een bezoek te komen brengen, een bedrag van 3 à 4 euro voor de toegang zou dan ook niet een groot probleem zijn, mits er wel wat te beleven valt: het moet niet zomaar een “hoop stenen” zijn. Denk daarbij dus aan herkenbaarheid als een kasteel, met water in de gracht enzovoort.

Het blijkt dat de bezoekers van Heusden de kasteelruïne misschien wel hadden bezocht als deze groter was geweest: in de zin van deels gereconstrueerd en deze was begroeid met flora en fauna die de ruïneuze uitstraling versterkt. Dit kan een aanvulling zijn voor de rest van Heusden, dat in een goede, karakteristieke conditie verkeerd.



*Blik vanaf de kasteelruïne op Valkenburg.
Foto: archief NKS.*

4.6 Valkenburg, Kasteel Valkenburg

Wanneer je als bezoeker aan Valkenburg over het Grendelplein een poging waagt de kasteelruïne van Valkenburg te vinden, hoef je daar maar weinig moeite voor te doen. Een woud aan informatieborden leidt je zonder problemen naar de ingang van het kasteelterrein. Via een stenen trap begin je aan een klim de Heunsberg op, alwaar bovenop het kasteel –hoewel, de resten daarvan- te vinden zijn.

Opvallend was de drukte, zelfs op een doordeweekse dag. De bezoekers varieerden van mensen met jonge kinderen (die nog niet naar school hoeven) tot gepensioneerden, maar ook zakenlui die voor een werkbezoek in Valkenburg waren en gedurende hun lunchpauze de ruïne eens nader zijn gaan bekijken.

De benaderde bezoekers van de ruïne van kasteel Valkenburg lijken een ander soort bezoekers te zijn dan de bezoekers die werden aangetroffen bij de andere kasteelruïnes. De



*Voormalige ridderzaal.
Foto: archief NKS.*

keuze voor een stad als Valkenburg neigt naar interesse voor een attractie, of toch tenminste voor een interesse in toeristische locaties. Bij de andere ruïnes was er bijna geen sprake van een specifieke attractie-achtige presentatie.

Zeker ook gezien het feit dat er bij de ruïne van Valkenburg een enorm aanbod aan activiteiten te doen zijn, in combinatie met de aanwezigheid van de Fluweelen grot. Zo worden er in het hoogseizoen ondermeer rondleidingen, roofvogelshows, mergelfestivals, goochelshows, middeleeuwse spellendagen, schatkisttochten en rondleidingen voor kinderen gegeven, is er vanuit de Heunsberg een heel parcours ontwikkeld voor mensen met interesse in klimmen, is er een klimmuur, kan er worden geabseild enzovoort. Ofwel: om zoveel mogelijk toeristen te trekken is er bij de ruïne van Valkenburg groot-schalig uitgepakt.

De mensen die in dit onderzoek benaderd zijn, zijn de mensen die al dan niet bewust gekozen hebben voor Valkenburg als stad of expliciet voor de kasteelruïne. De benaderde bezoekers waren onder te verdelen in twee categorieën, namelijk de mensen die voor bijvoorbeeld een werkbezoek in Valkenburg waren, en daarnaast mensen die als toeristen de hoogtepunten van Valkenburg kwamen bekijken. De mensen die voor een werkbezoek aanwezig waren kwamen bij toeval langs het kasteel en besloten tijdens hun middagpauze een bezoek te brengen aan de ruïne.

Over het algemeen wordt de omgeving van de ruïne als mooi en prettig beoordeeld, doch vinden de bezoekers de omgeving over het algemeen wel erg toeristisch. De reden hiervoor is duidelijk, gezien het feit dat Valkenburg zich via methoden als citymarketing presenteert als "kunst en cultuurstad".

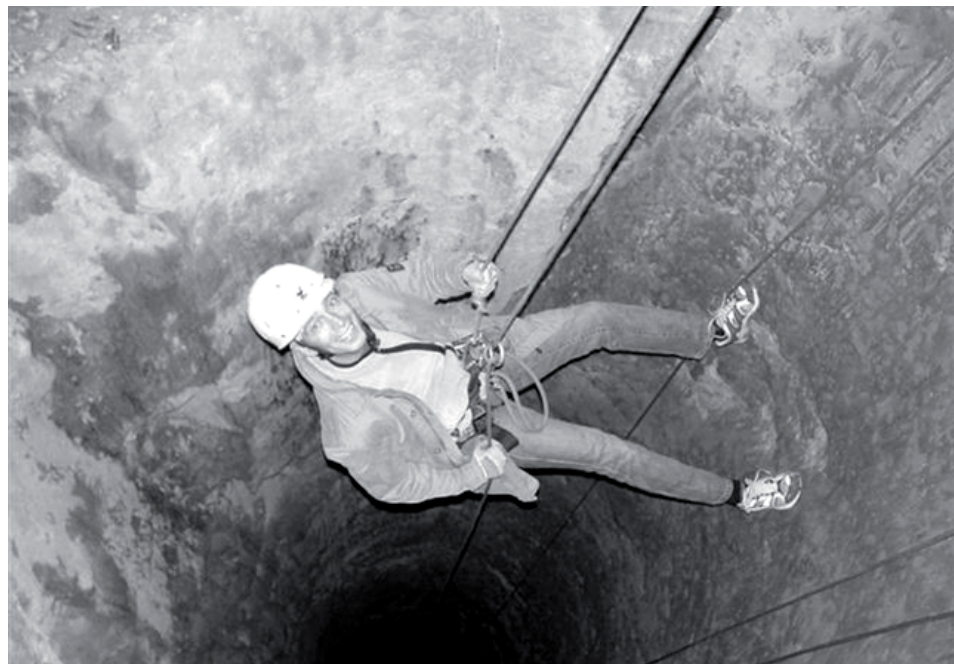


*Interieurfoto van de
ruïne. Foto: archief
NKS.*

De kasteelruïne zelf wordt beoordeeld als mooi, goed onderhouden en mysterieus maar ook als te toeristisch; hoewel dat vervolgens genuanceerd werd met de opmerking dat die manier van presenteren goed past bij het karakter van Valkenburg als toeristenstad.

Alle 16 benaderde bezoekers waren zeer positief over de openheid en toegankelijkheid van de locatie. Zo is de ruïne volgens hen gemakkelijk te bezoeken, is de omgeving van de kasteelruïne gemakkelijk te bezoeken, nodigt de ruïne uit tot bezoek en doet de omgeving van de kasteelruïne dat ook. Daarnaast vinden de bezoekers dat er voldoende parkeergelegenheid is in Valkenburg, de gevraagde toegangsprijs meer dan redelijk is – 7 euro inclusief een bezoek aan de Fluweelen grot- en dat de toegangsprijs best nog wel wat zou mogen stijgen. De bezoekers stelden voor dat 10 euro geen probleem zou zijn, ook vanwege gedoe met wisselgeld. Daarnaast zijn de bezoekers zeer te spreken over de openingstijden en is de locatie perfect aangegeven door middel van bewegwijzering.

Abseilen achter de ruïne. Foto: Kasteel Valkenburg.



De informatie over de kasteelruïne werd eveneens positief beoordeeld. De bezoekers volden de informatie voldoende en voldoende diepgaand. Bij de ingang is verdere informatie te verkrijgen, en er is een uitgebreide website waar men thuis ook nog informatie over de kasteelruïne en de omgeving (met name de Fluweelen grot en de activiteiten) kan vinden.

Wat betreft de wensen en verwachtingen in de toekomst willen zowel de toevallige bezoekers (de zakenlui) als de bewuste bezoekers van Valkenburg graag dat de situatie zo blijft. Een enkeling had wat kritiek op de aandacht voor het toerisme, maar kon daarbij wel inzien dat het enigszins noodzakelijk was om alle attracties te kunnen financieren. Ofwel: er ontbrak volgens de bezoekers niet echt iets aan de omgeving, en ook niet aan de kasteelruïne. Daarnaast zien ze graag dat de kasteelruïne en z'n omgeving moet blijven zoals deze nu is.

Voor de andere kasteelruïnes in dit onderzoek is er onderzocht of mensen de ruïne meer of minder zouden gaan gebruiken als er een bepaald ontwikkelingsplan voor de toekomst zou worden uitgevoerd. Dat wil zeggen of er 'attracties' in of in de nabijheid van de ruïne zouden moeten worden geïnitieerd. Voor Valkenburg is de situatie anders, gezien het feit dat de meeste van deze 'attracties' reeds aanwezig zijn.



Kasteel Keverberg. De voorburch werd gereconstrueerd. Foto: archief NKS.

De bezoekers zijn verdeeld over de aanwezigheid van hotels in de buurt van de ruïne. Over het algemeen zijn er al meer dan genoeg van en er hoeven er niet bij te komen. Gemiddeld genomen zullen de bezoekers niet meer- of minder bezoeken gaan brengen aan het kasteel door de aanwezigheid van deze hotels. Ditzelfde geldt voor horecagelegenheden; ook hiervan zijn er in de omgeving van het kasteel genoeg en maakt het voor bezoekers niet uit of het er nou een meer of een minder is. Er is altijd wel iets geopend in de nabije omgeving.

Het feit dat er een klimmuur aanwezig is bij Valkenburg verbaasde de meeste bezoekers. Ze wisten daar niets vanaf, maar zaten er ook niet erg op te wachten. De mensen die op werkbezoek waren leken het wel 'stoer' om vanuit het kasteel af te dalen in de onderaardse gangen van de heuvel waarop het kasteel is gebouwd.

De toegangsprijs is al eerder genoemd; men zag er geen problemen in als deze bijvoorbeeld naar 5 euro zou stijgen en een combiticket voor ook de Fluweelen grot een 10-tje. "Het betaalt makkelijk, en het is het bezoek waard".

Over het algemeen zijn de bezoekers dus zeer tevreden over Valkenburg. Zowel de omgeving als de sfeer van de kasteelruïne zou niet moeten veranderen. Het enige puntje van aanmerking is de toeristische uitstraling, ietsje minder mag wel, maar is niet onoverkomelijk.

4.7 Kessel, Kasteel Keverberg

Gezien het feit dat de ruïne in Kessel nog niet geopend was gedurende de onderzoeksperiode was het niet mogelijk bezoekers te benaderen en te vragen wat hun beeld was van kasteel Keverberg en hun mening over de huidige situatie. Wel zijn er enkele mensen



Uitzicht op de motte met daarop Kasteel Keverberg. Foto: archief NKS.

(buiten de topiclijst om) gevraagd wat ze vonden van de voorgenomen plannen om het kasteel te herbouwen en het daarna een functie te geven. Tijdens het (focus-group achtige) gesprek ontstond er een levendige discussie over het al dan niet willen herbouwen van een dergelijke locatie. Enkele van de mensen was bekend met het feit dat het kasteel tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetters in brand is gestoken, waarna het grotendeels verwoest is. Juist om die reden zou het volgens hen bewaard moeten blijven zoals het is, omdat het op deze manier een stukje oorlogsgeschiedenis vertelt. Anderen vonden echter dat het juist een reden was om het kasteel wel te herbouwen. Er is veel informatie (als in foto's, inmetingen enz.) bekend en daardoor kan het kasteel gereconstrueerd worden zoals het moet zijn geweest in de periode zo rond de 19e eeuw.

Vervolgens kwam het op een ander punt: stel dat ze besluiten het kasteel te herbouwen, wat moet je er dan mee gaan doen? Wat voor een functie moet je aan het kasteel gaan geven?

Interieur van de Johannes a Lasco bibliotheek. Foto: Bibliotheek, 2004.



Voor Kasteel Keverberg bestond het idee er een groot, luxueus hotel in te vestigen. Echter lijkt het thans (april 2011) weer iets minder grootschalig te zijn.³⁷ In de discussie waren de mensen het daar helemaal niet mee eens. Ze konden zich voorstellen dat de gemaakte kosten terugverdiend moeten worden, maar dan zouden ze het liever zo zien dat het kasteel opengesteld wordt (of een deel ervan) waardoor toeristen het kunnen bezoeken, evenals het achtergelegen park dat al opengesteld is. De mensen zouden nog liever zien dat er iets van een museum (prompt kwam het gesprek op het nationaal cultuurhistorisch museum) in het kasteel gevestigd zou worden, en dan op een dusdanige manier dat het kasteel ook in z'n waarde gelaten wordt. Vervolgens ben ik gaan doorvragen op wat voor manier mensen dat dan graag zouden zien, en het kwam er op neer dat de mensen bijvoorbeeld een streekmuseum, of een museum dat specifiek ingaat op kenmerken uit de regio wel zien zitten.

De mensen die in eerste instantie minder enthousiast waren over de herbouw vanwege het oorlogsverleden vonden het ook wel een idee iets te doen met de periode van de

Duitse bezetting, niet zo zeer een oorlogsmuseum maar meer een museum dat zich richt op de omgeving in die desbetreffende periode.

Uiteraard hoeft een herbouw van het kasteel niet heel veel geld te kosten, het is maar net wat voor functie je eraan wilt geven. Als voorbeeld kun je kijken naar de ontwikkelingen in Emden, alwaar een dak op de kerk is gezet en het gebouw thans in gebruik is als een bibliotheek (de Johannes a Lasco Bibliotheek, zie afbeelding op de vorige pagina).

In principe kun je dus op die manier een andere functie geven aan de ruïne zonder dat het karakter daarvan wordt aangetast.

Als slotvraag is er gevraagd of de mensen terug zouden komen als het kasteel herbouwd zou worden. Opvallend genoeg zeiden ze zowat in koor dat ze dat zeker zouden doen, ook tijdens de bouw – ze zouden het gebouw graag zien groeien en het terug zien komen in z'n 19e eeuwse staat.

5 ■ Mini-case: Moet het object een functie krijgen?



Het Steen, Antwerpen. Ansichtkaart.



Het Steen. Thans in gebruik als scheepvaartmuseum, eerder een gevangenis. Foto: auteur, 2011.

Mogelijkerwijs bestaat er een verschil tussen de functie van kasteelruïnes in Nederland en kasteelruïnes in het buitenland.

In Nederland is gebleken dat in ieder geval bij de bezochte kasteelruïnes er niet zo zeer een functie bestaat voor het object, ondanks de staat en/of grootte.

Stel dat de keuze gemaakt wordt een object (deels) te reconstrueren (denk aan Teylingen, zet er een plat dak op en plaats er vloeren in) zodat er een functie gegeven kan worden aan de ruïne, die dan geen ruïne meer is maar weer een kasteel. Wat zou je er dan zoal mee kunnen doen?

Een voorbeeld van een niet gereconstrueerd doch door alle veranderingen door de jaren heen een interessant object is kasteel „Het Steen” in Antwerpen. Dit gebouw, gelegen in het centrum van de stad op enkele meters van de Schelde stamt van oorsprong uit het begin van de 13e eeuw, is het overblijfsel van een grote ringwalburcht. Gedurende de jaren is het gebouw veel aangepast, waarbij de belangrijkste rond 1520 voor het opvallende tweekleurige metselwerk heeft gezorgd. Later werd bij het verbreden en rechtekken van de Schelde een deel van het kasteel afgebroken.

Zoals ook in Nederland werden er in de 19e eeuw restauraties uitgevoerd en tevens wat onderdelen aan het kasteel toegevoegd, die niet geheel volgens het oorspronkelijk ontwerp werden uitgevoerd. Bij de restauratie halverwege de jaren '50 van de 20e eeuw zijn een aantal van deze onderdelen weer verwijderd, echter een 19e eeuwse neogotische vleugel bleef deels zichtbaar wanneer men de poort betreedt.



Vooraanzicht val Het Steen. Foto: auteur, 2011.

De functie van Het Steen is door de eeuwen heen aan verandering onderhevig geweest. Ten tijde van Karel V, bij de grote verbouwing, was het kasteel in gebruik als gevangenis, en mogelijk al langer daarvoor. Tot 1827 bleef deze functie gehandhaafd en daarna werd het kasteel verlaten. Op dat moment werd een groot deel gesloopt voor de hierboven genoemde verbreding van de Schelde. Vanaf dat moment noemt men het overblijfsel „Het Steen”.

Na enkele tientallen jaren in onbruik te zijn geweest werd in de jaren 90 van de 19e eeuw besloten het kasteel te restaureren. Het zou echter nog tot 1952 duren voordat het een nieuwe functie kreeg: een functie die het thans nog steeds heeft, te weten het Nationaal Scheepvaartmuseum. Hierdoor is Het Steen niet meer vrijelijk te bezoeken.⁴⁹

Het Steen is dus niet geworden tot wat de kastelen in dit onderzoek wel zijn, te weten ruïnes. Echter is het kasteel bij de verbreding van de schelde dusdanig aangetast dat het in die periode wel een ruïneuze staat kende. Doordat men in 1952 besloot het kasteel weer een functie te geven (het museum) is het thans weer in een goede conditie.

49 Het Steen, 2011.

De kade naast Het Steen. Door de verbreding en het rechtekken van de Schelde in de 19e eeuw werd een groot deel van de burcht afbegroten. Foto: auteur, 2011.



Voor Nederlandse kasteelruïnes betekent dit dat wanneer er gekozen wordt voor het reconstrueren (zoals thans in Kessel wederom aan de orde is) er wel goed gekeken moet worden naar welke functie het gebouw moet krijgen. Er mag voorzichtig geconcludeerd worden dat de huidige bezoekers van kasteelruïnes in Nederland, met uitzondering van Valkenburg, niet zitten te wachten op een attractie-situatie met hotel, brasserie etc. Deze bezoekers kiezen expliciet voor de ruïne *as is*, en niet voor een functie waarbij het kasteel niet meer het doel (of onderdeel) van het bezoek *an sich* is.

Voor bijvoorbeeld Kessel zou het interessant zijn te kijken of er bijvoorbeeld een museum in gevestigd zou kunnen worden, wat iets doet met erfgoed: dat kan zijn bouwhistorisch, maar ook te maken hebben met geschiedenis of iets van dien aard.

Helaas was het kasteel te Kessel gedurende dit onderzoek nog niet geopend, en was het niet mogelijk bezoekers te bevragen wat hun idee over een dergelijke toekomst zou zijn.

6 ■ Conclusie



Ridderzaal in de ruïne van Kasteel Valkenburg. Foto Jan Derwig, 2003.

Op de voorgaande pagina's van dit rapport heeft u per kasteelruïne de resultaten van het onderzoek kunnen lezen: wat vinden de bezoekers, die zowel bewust gekozen hadden voor de kasteelruïne of onbewust hadden besloten even langs te lopen, van de kasteelruïne en wat zouden ze graag anders zien voor de toekomst?

Die uiteenzetting is de onderbouwing van de resultaten die zo dadelijk voor het beantwoorden van de hoofdvraag en deelvragen hieronder.

In de eerste plaats is belangrijk te vermelden dat er per kasteelruïne grote verschillen bestaan tussen de beleving, waardering en wensen, en dat alles heeft te maken met het feit dat de kasteelruïnes onderling heel erg verschillend van karakter, aankleding en afmetingen zijn.

Alvorens te beginnen met het beantwoorden van de verschillende deelvragen zal ik allereerst nog even de hoofdvraag, die als leidraad door het onderzoek heen gebruikt is, herhalen:

● *In hoeverre is de huidige waardering van de bezoekers ten aanzien van de bezochte kasteelruïne positief, en in hoeverre sluit deze waardering aan bij de wensen en verwachtingen die de bezoekers hebben?*

De eerste deelvraag die deze hoofdvraag ondersteunt luidt als volgt:

● *1. In hoeverre hangt de huidige beleving van de kasteelruïne samen met de huidige conditie/entourage?"*

Voor alle bezochte kasteelruïnes geldt dat er een nauwe samenhang bestaat tussen de huidige beleving en de conditie/entourage van de ruïne. Dit komt doordat de bezoekers hun mening/waardering vrijwel direct aan blijken te passen als ze de ruïne gaan bezoeken.

Uiterlijke kenmerken van de ruïne zijn daarbij essentieel.

Over het algemeen blijkt dat met name de entourage van belang is bij een positief beeld van de bezoekers.

Brederode wordt bijvoorbeeld positief beoordeeld omdat er nog relatief veel hoog opgetrokken muurwerk zichtbaar is, en de toren bijvoorbeeld te beklimmen is. Het maakt de bezoekers niet uit dat de toren in de 19e eeuw is gereconstrueerd: die reconstructie draagt bij aan de huidige uitstraling van de ruïne.

Dat wil niet zeggen dat reconstructie altijd positief is: voor Heusden geldt bijvoorbeeld dat door de onaantrekkelijke aankleding van de ruïne de waardering ook veel minder positief is. De reconstructie heeft er hiervoor gezorgd dat de bezoekers het originele kasteel niet meer herkennen.

Wat betreft de staat van de ruïne is er geen verband. Bijvoorbeeld Valkenburg verkeert niet in een heel goede staat, maar wordt toch heel positief gewaardeerd. In dit geval heeft dat te maken met het feit dat er voor ieder wat wils is: er wordt een breed scala aan activiteiten georganiseerd zodat iedere bezoeker het naar zijn of haar zin kan hebben.

Kortom: De huidige beleving van een kasteelruïne hangt heel sterk af van de huidige uitstraling en staat van het object. Staat lijkt slechts van belang als de bezoekers puur en alleen voor het object komen: In Valkenburg is het zo dat mensen vaak niet specifiek komen voor de kasteelruïne, maar juist voor de aankleding er omheen.

Wat dit betreft moet er dus per kasteelruïne specifiek gekeken worden naar de situatie, om verkeerde plannen, ontstaan uit generalisering, te voorkomen.

Dan de tweede deelvraag die de hoofdvraag ondersteunt.

● *1. In hoeverre voldoet de huidige ervaringsbeleving van de kasteelruïne aan de verwachting die de bezoekers hebben, of mist er bijvoorbeeld iets?*

Ook bij deze vraag komt de verscheidenheid tussen de kasteelruïnes naar boven. Per kasteelruïne bestaat er een scala aan verschillende aan wensen en verwachtingen van de bezoekers. Zo bleven bezoekers bij Brederode en Duurstede de mogelijkheid iets te drinken en zouden bezoekers bij Duurstede toch ook graag het kasteelterrein en de toren bezoeken.

Teylingen is eigenlijk een van de enige kasteelruïnes waar de bezoekers precies kregen wat ze verwachtten, maar dat komt ook doordat de bezoekers specifiek voor Teylingen hebben gekozen en niet voor de omgeving. Toch

waren ook daar zaken die bezoekers misten: de jongere bezoekers zouden graag zien dat er meer informatie over bijvoorbeeld de serie van Bassie & Adriaan die daar deels is opgenomen. De verwachtingen die de bezoekers hadden bij Valkenburg zijn afkomstig van de manier waarop Valkenburg zich als stad presenteert, en ook hoe de omgeving van de kasteelruïne bekend staat. De activiteiten die er georganiseerd worden staan breed uitgemeten op de website, waardoor de presentatie als attractie ook naar voren komt.

Over het algemeen blijkt dat er vaak geen wereldschokkende dingen gemist worden. Het draait om een plek waar wat gedronken kan worden, een informatiefoldertje of een behagelijke zitplaats in de zon.

Aan de andere kant worden er ook belangrijker zaken aangekaart: zo bijvoorbeeld in Heusden, alwaar bezoekers zich afvroegen waar het kasteel nu eigenlijk was...

Dan de derde en laatste deelvraag,

- 3. *In hoeverre zou het bezoekersaantal toe nemen op het moment dat de kasteelruïne een bepaalde functie krijgt toegewezen?*

Deze deelvraag slaat terug op de vraag waarbij mensen konden aangeven of ze de kasteelruïne al dan niet meer zouden gaan bezoeken als er een functie aan de ruïne zou worden toegekend.

Over het algemeen waren de bezoekers het er over eens: hotels, klimmuren, abseilmogelijkheden enzovoort zijn ongewenst. In principe hebben ze het liefste dat er helemaal geen functie wordt toegekend aan het gebouw, omdat het vaak dan niet toegankelijk is. Een kleine gelegenheid om wat te drinken was daarentegen vaak wel gewenst (bijvoorbeeld bij Duurstede of Brederode). Informatie is vaak al aanwezig en als het ontbreekt dan kan het vaak via internet gevonden worden. Een uitzondering is Valkenburg, alwaar alles wel aanwezig is. Daar komen de bezoekers echter niet alleen voor de kasteelruïne maar voor „de attractie” Valkenburg.

Nu deze deelvragen beantwoord zijn kan er een antwoorde gegeven worden op de hoofdvraag.

De bezoekers die een bezoek brengen aan de kasteelruïnes die in dit onderzoek behandeld zijn, blijken een duidelijke mening hebben over de betreffende kasteelruïne. Echter is die mening niet generaliseerbaar. Met name de ruïnes van Heusden en Mathenesse worden negatief gewaardeerd en juist bij dergelijke ruïnes is actie vereist, mocht een overheid er wat mee willen doen.

De huidige waardering van bezoekers met betrekking tot de kasteelruïnes van Brederode, Teylingen en Valkenburg is positief (hoewel er dus wel kleine puntjes voor verbetering vatbaar zijn), terwijl de de waardering van Mathenesse en Heusden negatief is. De bezoekers zijn van mening dat er toch nog wel grote verbeteringen moeten worden doorgevoerd om te kunnen voldoen aan hun wensen.

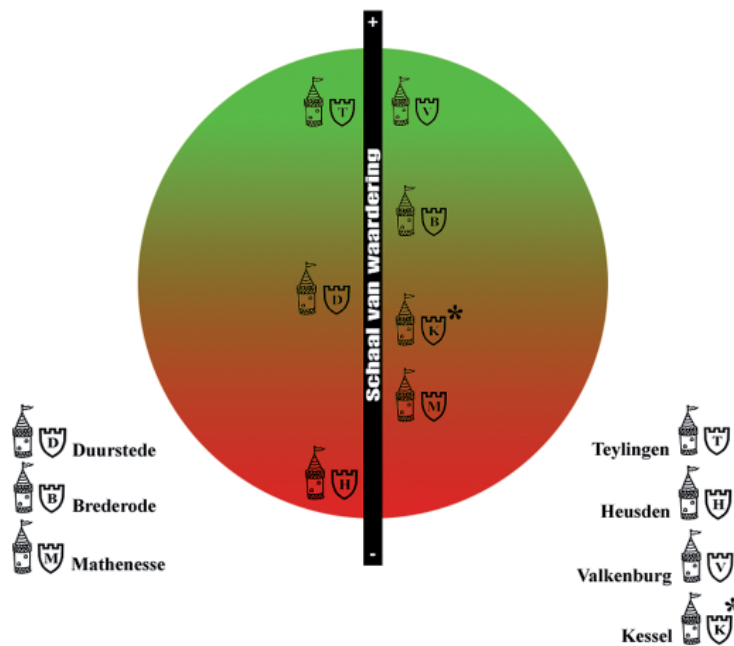
Kessel is in deze uiteenzetting buiten beschouwing gelaten omdat daar de mening van enkele voorbijgangers op een andere wijze is verkregen. Duurstede is een uitzondering. Ondanks dat men het kasteel gemiddeld positief waardeert, is het thans niet te bezoeken: dat is wel een verbeterpunt. (figuur 1, pagina 52)

De verschillen per kasteelruïne moeten niet worden vergeten: geen kasteelruïne is gelijk (denk alleen al maar aan de ligging van het object, de omgeving, de staat, de presentatie) en daardoor kun je niet zeggen dat juist omdat bijvoorbeeld Duurstede en Mathenesse niet te bezoeken zijn, dat de reden is voor de negatieve beoordeling. Mathenesse staat immers veel lager in de schaal dan dat Duurstede dat staat.

Op het figuur 1 hieronder is schematisch weergegeven waar de onderzochte kasteelruïnes staan wat betreft de waardering van haar bezoekers. Heusden staat qua waardering geheel in de diepte. Dat wil dus zeggen dat er absoluut niet voldaan wordt aan de verwachtingen van de bezoekers en dat er dus werk gemaakt moet worden van de situatie, mocht de beheerder van de ruïne meer mensen willen trekken. Vervolgens zien we Mathenesse of Huis te Riviere, ook redelijk in het rood staan. De benaderde mensen tijdens het onderzoek vonden Mathenesse wel interessant, doch wisten niet precies wat het was (stadsmuur?!). De staat van het object en de verloedering ervan (vuil, voorzien van duivenuitwerpselen) zorgde ervoor dat men het een negatieve waardering gaf. Kessel is de derde van onderen. Deze is een uitzondering. De waardering van het plan tot reconstructie en het wijzigen

van de functie naar hotel. Ook hier zijn de bezoekers niet heel positief over. Ze willen het kasteel graag blijven bezoeken en het is jammer als dat niet meer kan. Duurstede staat in het midden van de waarderingscirkel. Over het algemeen is men tevreden met de huidige situatie maar toch zouden de bezoekers graag zien dat er een aantal dingen veranderen, waaronder de toegang en ook de mogelijk iets te nuttigen in de nabijheid van de ruïne. Over Brederode is men goed te spreken. De enige reden die ervoor zorgt dat de positie niet 100% positief is komt door het ontbreken van iets te drinken, en de aanwezigheid van een TV-schotel.

Teylingen en Valkenburg worden bijna geheel positief beoordeeld. De gewenste veranderingen zijn zo kleinschalig dat er zonder veel moeite of kosten voor gezorgd zou kunnen worden.



Figuur 1. Schaal van waardering. * Bij Kessel gaat het over de waardering van het plan het Kasteel te herbouwen, en niet over de algemene waardering van de ruïne.

7 ■ Aanbevelingen voor de toekomst



Kasteel Kessel in welstand, in 1739. Tekening van Jan de Beijer.

Op basis van dit onderzoek zou ik graag voor de Rijksgebouwendienst enkele aanbevelingen hebben betrekking op het te maken toekomstbeleid ten aanzien van de kasteelruïnes in Nederland. In het gesprek met dhr. Kamphuis van de Rijksgebouwendienst kwam naar voren dat de RGD graag een visie zou willen opstellen waarin voor de komende +10 jaar beleid ten aanzien van de kasteelruïnes in Nederland zou willen vastgelegd. Dit dan specifiek voor de ruïnes die zij in beheer geven.

- 1. Geen kasteelruïne is gelijk, en er is dus niet één beleid op te stellen ten aanzien van het toekomstig gebruik van een kasteelruïne. Voor een kwalitatief hoogwaardige toekomst zou er per kasteelruïne een uitgebreider onderzoek gedaan moeten worden naar de wensen van de bezoekers met betrekking tot de in dit onderzoek niet behandelde kasteelruïnes, en zouden de bezoekers mogelijkheden gegeven moeten worden die binnen het budgetair vermogen van de beheerder (lees: Rijksgebouwendienst) liggen.
- 2. Heel goed gekeken moet worden naar de ruimtelijke context van de ruïne: hoe staat de ruïne in de omgeving: is het gelegen in een stadshart, een weiland, een park, een uiterwaard, een duin, een landschapspark enz., hoe is de bereikbaarheid, en wanneer komen er mensen naar de ruïne toe?
- 3. Gekeken moet worden naar de wensen van de bezoekers per kasteelruïne: zoals uit het onderzoek is gebleken zijn er grote verschillen in wat de bezoeker wil ten aanzien van de kasteelruïne, en is dit niet generaliseerbaar voor de andere kasteelruïnes.
- 4. Rekening gehouden moet worden met de bezoekersaantallen afhankelijk van punt 1: op het moment dat 20 bezoekers aan kasteelruïne X een bepaalde wens hebben, maar door de ligging van de kasteelruïne de bezoekersaantallen niet toenemen op het moment dat deze wens vervuld zou worden, betekent dat een verkeerde investering – en dat lijkt me niet de bedoeling.

De wensen en mogelijke aanpassingen ten aanzien van de in dit onderzoek wel onderzochte kasteelruïnes zijn naast de beschrijvingen onder onderzoeksresultaten ook in schetsvorm toegevoegd aan dit onderzoek. Zie daarvoor de bijlagen.

Bronnen & Bijlagen



Van Huis te Vliet in Oudewater rest bitter weinig. Foto Doriann Kransberg, 1979.

Bronnen

Literatuurlijst

- Ashurst J, 2007. *Conservation of Ruins*. Elsevier Ltd., Burlington UK.
- Dorpsoverleg Kessel – Kasteel Keverberg Kessel [beschikbaar op het World Wide Web] [geciteerd 12 april 2011] <http://www.dorpsoverlegkessel.nl/index.php?page=kasteel_keverberg_kessel>
- Gemeente Utrecht – Archeologie Vredenburg [beschikbaar op het World Wide Web] [geciteerd 12 april 2011] <http://www.utrecht.nl/smartsite.dws?id=354232>
- Goossen, C.M. Et Al., 2009. *Smaakmakers voor landschappen op basis van recreatiemotieven*. Wageningen, Alterra, Alterrapport 1932.
- Goossen, M. & T. de Boer., 2007. *Recreatiemotieven en belevingssferen in een recreatief landschap*. Wageningen: Alterra, Alterrapport 1692.
- Graham, B. et al., 2000. *A Geography of Heritage*. Hodder Headline Group, London.
- Het Steen ANTWERPEN 1 (Centrum) [beschikbaar op het World Wide Web] [geciteerd 8 april 2011] <<http://www.belgiumview.com/belgiumview/tl1/view0000418.php4>>
- Jong, A. de., 2001. *De dirigenten van de herinnering, musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland, 1815-1940*. Proefschrift VU, Nijmegen.
- Kenniscentrum Recreatie., 2010. *Werken met recreatiemotieven. Inspirerend beeldenboek*. Den Haag: Kenniscentrum Recreatie. KNOB Bulletin, 2010. Jaargang 109, 2010, nummer 2/3, p. 107. Weevers, Vorden
- Lowenthal, D., 1975. Past time, present place: landscape and memory. *Geographical review*. 65, 1-36
- Lowenthal, D., 1979. 1979 Environmental Perception: Preserving the past. *Progress in Human Geography* 3, 549-559.
- Löffler, Erik P., 2005. Ruins in The Netherlands: The present situation. In: Kuretsky, S. et al., 2005.
- Müderrisoglu, H., 2005. *Motivations determining participation in rural recreations*. Abant İzzet Baysal University, Department of landscape Architecture. Beciyorukler/Duzce. 6 p.
- Nash, D. en V.L. Smith, 1991. Anthropology and Tourism. *Annals of Tourism Research* 18, 1: pp 12-25.
- Pearce, P.L., 1993. Fundamentals of tourist motivation. In Pearce D.G. and R.W. Butler. *Tourism Research: Critiques and Challengers*. Routledge, New York. Pp. 113-134.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg Zeist, 1997. *Ruïnes in Nederland*. Waanders Uitgevers, Zwolle, 333 p.
- Ronnes, H., 2006. Kansen door kennis: *Ontsluiting van kastelen en borgterreinen in een hedendaags cultuurlandschap*. Nederlandse Kastelenstichting, Wijk bij Duurstede.
- Shoemaker, S., 1994. Segmenting the U.S. travel market according to getting benefits realized. *J. Travel Rese*, New York 23. 16-23.
- Squire, S.J., 1994. The cultural values of literary tourism. *Annals of tourism research* 21, 103-120.
- *Time and Transformation in seventeenth-century Dutch art*. Vassar College – Poughkeepsie, New York pp. 96-110.
- Tuan, Y., 1977. *Space and Place: The perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Urry, J., 1990. *The Tourist gaze: leisure and travel in contemporary societies*. Saga Publications Ltd. London.

Bijlage 1

Topiclijst

Voor een onderzoek naar de beleving van kasteelruïnes in Nederland, ben ik als onderzoeker benieuwd naar hoe u als bezoeker aankijkt tegen de door u bezochte plek. Daarbij gaat het zowel om de kasteelruïne als de omgeving.

1. Brengt u vaker een bezoek aan plekken met (historisch) erfgoed in Nederland?

- ☐ ja Circa hoeveel maal per jaar?..... maal.
☐ nee

2. Is uw keuze voor deze plek bewust geweest, of kwam u bij toeval langs en dacht u: ik wil deze plek bezoeken?

- ☐ bewuste keuze ☐ toevallig bezoek

3. Hoe waardeert u de locatie waar we nu staan an sich? (meerdere antwoorden mogelijk)

- | | |
|----------------------------------|---|
| ☐ mooi | ☐ vervallen, slecht onderhouden |
| ☐ mysterieus | ☐ rommelig |
| ☐ romantisch | ☐ onprettig |
| ☐ prettig | |
| Anders namelijk..... | |

4. Hoe waardeert u het kasteel / de kasteelruïne? (meerdere antwoorden mogelijk)

- | | |
|--|---|
| ☐ mooi | ☐ slecht onderhouden |
| ☐ mysterieus | ☐ goed onderhouden |
| ☐ romantisch | ☐ te veel als attractie gepresenteerd |
| ☐ te weinig te beleven | |
| Anders namelijk..... | |

Toegankelijkheid kan van belang zijn voor de beeldvorming van een plek.

5a. Hoe waardeert u de openheid van de locatie?

- ☐ de ruïne is gemakkelijk te bezoeken
☐ de omgeving van de kasteelruïne is gemakkelijk te bezoeken
☐ de ruïne nodigt uit tot bezoek
☐ de omgeving van de kasteelruïne nodigt uit tot bezoek

5b. hoe waardeert u de toegankelijkheid van de locatie?

- | | | | |
|---|--------------------------|---------------------------|---|
| - Is er voldoende parkeergelegenheid? | ☐ ja | ☐ nee | |
| - Is de gevraagde toegangsprijs redelijk? | ☐ ja | ☐ nee | ☐ geen toegang / geen toegangsprijs |
| - Zijn de openingstijden naar wens? | ☐ ja | ☐ nee | zo nee, waarom niet?..... |
| - Goede bewegwijzering naar de locatie? | ☐ ja | ☐ nee | |

5c. hoe waardeert u de informatievoorziening van/voor de locatie?

- | | | |
|--|--|--------------------------------------|
| ☐ voldoende | ☐ onvoldoende | |
| ☐ gemakkelijk te verkrijgen | ☐ niet gemakkelijk te verkrijgen | |
| ☐ voldoende diepgaand | ☐ te oppervlakkig | ☐ te ingewikkeld |
| ☐ de verkregen informatie gaat over de geschiedenis van de ruïne | | |
| ☐ de verkregen informatie gaat over de geschiedenis van het gebied/ de regio | | |
| ☐ ik heb geen informatie verkregen over de locatie. | | |

Op de achterkant van dit formulier gaan we verder met uw wensen en verwachtingen ten aanzien van de kasteelruïnes en hun omgeving.

Wensen en verwachtingen

Als we kasteelruïnes willen behouden in de huidige staat en voor toekomstige generaties, zullen er maatregelen genomen moeten worden om de ruïne in z'n huidige staat te behouden. Dat kan door enkel noodzakelijke reparatie, maar dat kan ook door reconstructie, waarbij het kasteel wordt herbouwd zoals het 'ooit' is geweest.

6. Wanneer u kijkt naar zowel de omgeving van de kasteelruïne als de kasteelruïne zelf, ontbreekt er dan iets aan?

- ☐ nee ☐ ja, te weten
- ☐ bankjes
 - ☐ informatieborden
 - ☐ kioskje met souvenirs die betrekking hebben om de kasteelruïne
 - ☐ anders, namelijk:.....

7. Vindt u dat... ☐ de kasteelruïne en z'n omgeving moeten blijven zoals ze 'nu' (vandaag de dag) zijn?

- ☐ verder mag aftakelen
- ☐ moet worden herbouwd op basis van:
- ☐ het oorspronkelijke 12e-13e eeuwse plan (mits nog bestaand)
 - ☐ hedendaagse inzichten in hoe het kasteel er bewoond het laatst heeft uitgezien

8. Stel dat er in de toekomst ontwikkelingsplannen voor deze kasteelruïne zouden worden gemaakt, zou u dan nog een bezoek brengen aan deze kasteelruïne?

Onderstaande stellingen kunt u beantwoorden met de volgende drie antwoorden:

- 1= ik zou de ruïne meer gaan gebruiken
- 2= ik zou dan de ruïne gebruiken op dezelfde manier als ik dat nu doe
- 3= ik zou de ruïne minder gaan gebruiken

Wanneer de ruïne een hotel zou worden:	1	2	3
Wanneer de ruïne voorzien zou worden van een horecagelegenheid zoals een café:	1	2	3
Als de ruïne werd vergezeld door een attractie zoals een klimmuur:	1	2	3
Wanneer er meer informatie over de ruïne en haar geschiedenis beschikbaar was:	1	2	3
Wanneer de ruïne meer zou uitstralen dat ze toegankelijk is voor bezoekers:	1	2	3
Wanneer de ruïne een (hogere) toegangsprijs zou krijgen:	1	2	3
Wanneer in de oude staat hersteld zou worden dan zou ik:	1	2	3
Wanneer de ruïne van een informatieloket voorzien zou worden:	1	2	3

9. Wat voor toekomst zou u graag zien voor de toekomst van de kasteelruïnes en hun omgeving?

☐ omgeving en sfeer van de kasteelruïne niet veranderen: behouden zoals die nu is

☐ er een attractie van maken:

- ☐ beklimmen van het object (klimmuur)
- ☐ beklimmen van het object (uitkijkpost)
- ☐ abseilen van de een toren
- ☐ het bouwen van zandkastelen onder leiding van zandkastelen
- ☐ themapark met rondleidingen in middeleeuws karakter („land van ooit“)

☐ de ruïne reconstrueren zodat deze weer gebruikt kan worden als...

- ☐ jeugdherberg
- ☐ brasserie
- ☐ regionaal informatiecentrum voor regioproducten
- ☐ historisch kastelenmuseum
- ☐ de ruïne een meer ruïneuze uitstraling geven door beplanting toe te laten en de flora en fauna (niet-destructief) z'n gang te laten gaan, als oase van rust en natuurschoon.